

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra asijských studií

Bakalářská diplomová práce

**Téma druhé světové války a atomové bomby v díle *Černý déšť* od
Ibuseho Masudžiho**

Theme of the Second World War and the atomic bomb in the novel
Black Rain by Ibuse Masuji

Autor: Kateřina Šubová

Vedoucí práce: Mgr. Sylva Martinásková

Olomouc, 2012

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla úplný seznam citované a použité literatury.

V Olomouci dne

Anotace

Vypracovala: Kateřina Šubová

Katedra a fakulta: Filozofická fakulta, Katedra asijských studií

Název práce: Téma druhé světové války a atomové bomby v díle *Černý déšť* od Ibuseho Masudžiho

Theme of the Second World War and the atomic bomb in the novel *Black Rain* by Ibuse Masuji

Vedoucí práce: Mgr. Sylva Martinásková

Počet znaků: cca 78 000

Počet titulů použité literatury: 42

Počet příloh: 0

Klíčová slova: Atomový útok, druhá světová válka, *Černý déšť*, Hirošima, Ibuse Masudži

Práce srovnává historický kontext a literární odraz druhé světové války a jaderného útoku na město Hirošimu v díle *Černý déšť* od Ibuseho Masudžiho. Tento rozbor je založen především na zobrazení japonské válečné hospodářské situace a jejího vlivu na život civilních obyvatel ke konci válečného období. Mezi další témata patří propaganda a cenzura a její vyobrazení v Ibuseho díle. Samostatná část práce je věnována jadernému útoku na město Hirošimu, v níž jsou analyzovány jak materiální škody, tak psychologicko-sociální dopad atomového útoku na obyvatele Hirošimy a jeho zpracování v díle *Černý déšť*.

Na tomto místě děkuji Mgr. Sylvě Martináskové za pomoc a vedení při zpracování této bakalářské práce.

Ediční poznámka:

Práce se bude zabývat rozbořem literárního díla, proto se jako citační normy bude přidrřovat chicagského citačního stylu.

V práci se bude pracovat s českou transkripcí japonštiny. Pouze při bibliografické citaci dokumentů psaných v anglickém jazyce bude použito transkripce anglické. Při přepisu japonských jmen bude dodrřován japonský způsob, to znamená, že na prvním místě je uvedeno jméno rodové a na místě druhém jméno osobní. Pouze v případě uvádění jmen postav v románu bude použito způsobu českého, a to z důvodu, že se jména románových postav budou vyskytovat v citacích, které jsou použity z překlada, v němž je zachován způsob český. Ženská příjmení románových postav budou uvedena v přechýleném tvaru.

Nebude-li v poznámkovém aparátu uvedeno jinak, jsou překlady, parafráze a citace založeny na vlastním překlada autorky bakalářské práce.

Obsah

Úvod	7
1. Život Ibuseho Masudžiho (1898-1993).....	9
1.1. Rodná vesnice Ibuseho Masudžiho	9
1.2. Tokio	10
1.3. Ibuseho osobní zkušenost s válkou.....	11
2. Téma války v díle <i>Černý déšť</i>	15
2.1. Japonská ekonomika v době války – materiální nedostatky	15
2.1.1. Japonská ekonomika a materiální nedostatky zobrazené v díle <i>Černý déšť</i>	17
2.2. Nedostatek pracovních sil	19
2.2.1. Nedostatek pracovních sil zobrazený v díle <i>Černý déšť</i>	20
2.3. Životní úroveň civilního obyvatelstva během druhé světové války	22
2.3.1. Životní úroveň civilního obyvatelstva během druhé světové války zobrazená v díle <i>Černý déšť</i>	24
2.4. Cenzura a propaganda během druhé světové války.....	27
2.4.1. Cenzura a propaganda během druhé světové války zobrazená v románu <i>Černý déšť</i>	29
3. Téma atomového útoku na město Hirošimu v díle <i>Černý déšť</i>	33
3.1. Atomový útok a materiální destrukce.....	33
3.1.1. Atomový útok a materiální destrukce zobrazená v románu <i>Černý déšť</i>	35
3.2. Zranění způsobená jaderným útokem a zdravotní pomoc v Hirošimě po svržení atomové bomby.....	38
3.2.1. Zranění způsobená jaderným útokem a zdravotní pomoc v Hirošimě po svržení atomové bomby zobrazená v díle <i>Černý déšť</i>	40
3.3. Atomová nemoc a psychologicko-sociální dopad jaderného útoku	42
3.3.1. Atomová nemoc a psychologicko-sociální dopad jaderného útoku zobrazený v románu <i>Černý déšť</i>	44
Závěr.....	47
Summary.....	49
Bibliografie	50

Úvod

Dne 6. srpna 1945 byla na město Hirošimu svržena historicky první atomová bomba. Síla této zbraně dosáhla účinku přibližně 20 000 tun TNT¹ a během několika vteřin srovnala se zemí oblast rozléhající se až 2 kilometry od místa výbuchu.² Počet obětí jaderného útoku je odhadován na 135 000 dle amerických statistik až po 300 000 dle statistik japonských.³

Téma atomového útoku se okamžitě začalo dostávat do japonské literatury, která je označována termínem *genbaku bungaku* (literatura atomové bomby).⁴ Jedním z autorů, kteří se rozhodli zvětšit obraz války a svržení jaderné pumy na město Hirošimu, je Ibuse Masudži, jehož román *Černý déšť* byl v roce 1966 oceněn prestižní literární cenou Noma (Noma bungei šó).⁵

Ibuse Masudži byl v době, kdy probíhaly spojenecké letecké útoky, evakuován na vesnici do svého rodiště. Ačkoli sám jaderný útok v Hirošimě nezažil, je jeho dílo označováno jako dokumentární román. Autor před vznikem samotného díla sbíral deníky očitých svědků a zaznamenával si vzpomínky lidí, kteří útok přežili. Na těchto svědectvích celý svůj román vystavěl.⁶

Cílem této práce bude poukázat na to, jak se v Ibuseho díle *Černý déšť* odráží druhá světová válka a jaderný útok na město Hirošimu. Důraz bude kladem především na způsob, jakým reflektuje historické události a život nižších vrstev japonských obyvatel v období druhé světové války.

Práce bude rozdělena do tří základních kapitol. První kapitola se bude věnovat samotnému autoru Ibusemu Masudžimu. V této části bude stručně představen autorův život s analýzou událostí, které ovlivnily jeho literární styl a pozdější politické postoje. Pozornost bude soustředěna také na jeho aktivní účast ve válce, kdy sloužil jako válečný

¹Josef Polišenský, *Už víckrát ne! Hirošima-Nagasaki 1945-1975* (Praha: Pressfoto-nakladatelství ČTK, 1975), 72.

²Vincent C. Jones, *Manhattan, the Army and the atomic bomb* (Washington: CMH Publication, 1985), 545.

³Polišenský, *Už víckrát ne!* 74.

⁴Tachibana Reiko, *Narrative as counter-memory: a half-century of postwar writing in Germany and Japan* (Albany: State University of New York Press, 1998), 33.

⁵Tachibana, *Narrative as a counter-memory* 164.

⁶Tachibana, *Narrative as a counter-memory* 164-175.

korespondent,⁷ a na otázku, zda tato jeho válečná zkušenost ovlivnila, či se nějakým způsobem odrazila, v románu *Černý déšť*.

Druhá kapitola se bude zabývat tématem druhé světové války. Hlavním cílem bude rozebrat, jak válka ovlivnila život nižší a střední vrstvy japonských obyvatel a analyzovat způsob, jakým Ibuse tyto skutečnosti ve svém románu zpracoval. Mezi hlavní témata rozboru bude patřit ekonomická situace Japonska v době války a s ní spojený nedostatek nerostných surovin a potravin. Další analyzovaná témata se budou týkat neinformovanosti japonské veřejnosti a cenzury. V této části práce se budu věnovat také tomu, jak je v románu *Černý déšť* reflektováno chování armádní složky vůči japonským civilistům.

V poslední kapitole bude podrobně rozebráno ústřední téma románu – jaderný útok na město Hirošimu. Zde se budu zabývat následky, jež atomová bomba způsobila – materiálními v podobě rozsahu destrukce bomby a psychologicko-sociálními, mezi které patří strach z radiace vyzařené při explozi a následné obtíže se zapojením do společnosti u lidí, kteří byli postiženi atomovou nemocí.

V závěru své práce bych chtěla shrnout, jakým způsobem je reflektována válka a jaderný útok na město Hirošimu v románu *Černý déšť*. Na příkladu ekonomické situace válečného Japonska a spojeneckého jaderného útoku, jež jsou v díle podrobně vyobrazeny, uvedu, jaký měly tyto historické události dopad na život civilního obyvatelstva a jakým způsobem je tento dopad zpracován v Ibuseho románu. Dále shrnu charakteristické rysy autorova osobitého literárního stylu a zhodnotím, zda události a zkušenosti v životě samotného autora nějakým způsobem tento styl či práci s detailem ovlivnily nebo se promítly do jeho díla.

⁷ Antonín Líman, *Paměť století: Ibuse Masudži* (Praha: Academia, 2004), 173.

1. Život Ibuseho Masudžiho (1898-1993)

Cílem této kapitoly je přiblížit život autora a předložit podrobnou analýzu událostí, které ovlivnily jeho literární styl a promítly se do slavného románu *Černý déšť*. Soustředit se budu především na Ibuseho rodiště a na místa, kde působil v pozdějším věku, neboť měla nemalý vliv na vznik jeho předních děl a vývoj jeho osobitého stylu. Válečná léta a Ibuseho osobní zkušenost s válkou budou druhým ústředním tématem tohoto rozboru.

1.1. Rodná vesnice Ibuseho Masudžiho

Ibuse Masudži se narodil ve vesnici Kamo, která se nachází přibližně 80 kilometrů východně od města Hirošimy a je součástí dnešní prefektury Hirošima. Vesnice leží v údolí, kterým protéká stejnojmenná řeka Kamo, a je obklopena horami a cedrovými lesy. Ibuse ve své rodné vesnici strávil celých 19 let až do roku 1917, kdy se rozhodl odejít studovat na univerzitu Waseda do Tokia. Život na vesnici Ibusemu umožnil vyrůstat v těsném kontaktu s okolní přírodou, ke které mladý autor velmi přilnul a která zásadním způsobem ovlivnila jeho literární styl.⁸

Krásu přírody, která se v okolí vesnice Kamo nacházela, měl Ibuse možnost poznat při pravidelných vycházkách s čeledínem jeho rodiny Joičim, který ho učil rybařit. Na těchto výletech se začala pomalu a pevně utvářet Ibuseho láska k rybám a okolní krajině, kterou mladý autor velmi pečlivě vnímal.⁹ Joiči však nebyl jediný, kdo mu umožnil vnímat krásu svého domova. Ibuseho dědeček brával malého Ibuseho spolu s jeho dvěma staršími sourozenci na výlety k Vnitřnímu moři na ostrov Sensuidžima. Tato část Japonska, kde se vedle rozlehlých písčinych pláží rozprostíraly cedrové lesy, Ibuseho naprosto okouzila a nesmazatelně se vryla do jeho paměti.¹⁰

⁸ Mark Weston, *Giants of Japan: The Lives of Japan's Most Influential Men and Women* (New York: Kodansha America, Inc., 2002), 256-257.

⁹ Líman, *Paměť století* 15.

¹⁰ Weston, *Giants of Japan* 256.

„Jednou [Ibuse Masudži] řekl svému příteli a kritikovi Onumu Tanovi, že kdyby spisovatel a Ibuseho chránělec Dazai Osamu viděl Vnitřní moře, nikdy by nebyl spáchal sebevraždu.“¹¹

Z tohoto krátkého Ibuseho výroku je zřejmé, že příroda v jeho životě zastávala naprosto nepostradatelnou roli. Dětství strávené na venkově, stejně jako výlety po okolí Vnitřního moře, umožnily Ibusemu vyrůstat v bezprostředním kontaktu s přírodou, k níž si vytvořil velmi silný vztah a která se výrazným způsobem odráží v jeho literárních dílech. Proto i když mladý autor v roce 1917 odešel studovat do Tokia, nezapomněl na krásy svého rodného kraje a neustále se k nim ve svých prázách vracel.¹²

1.2. Tokio

Touha stát se spisovatelem přivedla mladého Ibuseho v roce 1917 do Tokia, kde byl po dvouletém přípravném kurzu přijat na literární fakultu univerzity Waseda.¹³ Tokio, obrovské velkoměsto, bylo pro Ibuseho, který byl zvyklý na život v malé vesnici, naprosto odlišným světem. Ibusemu však i tolik odlišné velkoměsto přirostlo k srdci.

„Cítím to takhle: na jedné straně bych se chtěl co nejrychleji vrátit domů na venkov, a na druhé straně bych chtěl do smrti zůstat v Tokiu...“¹⁴

V roce 1922 byl Ibuse z důvodu ostré neshody s učitelem ruské literatury nucen ukončit své studium na univerzitě.¹⁵ Již v červnu následujícího roku se však mladému autorovi podařilo zahájit svou literární kariéru v časopisu Seiki (Století), který mu umožnil dostat se do povědomí veřejnosti.¹⁶

Tokio umožnilo Ibusemu vstoupit na literární dráhu, avšak neovlivnilo jeho život pouze po literární stránce. V roce 1923 zde byl Ibuse svědkem devastujícího zemětřesení, které se svou silou zapsalo do dějin jako Kantó daišinsai (Velké zemětřesení Kantó). Jelikož bylo v tomto období základním stavebním materiálem

¹¹ John Whittier Treat, *Pools of Water, Pillars of Fire: The Literature of Ibuse Masuji* (Washington: University of Washington Press, 1988), 15.

¹² Michael D. Sollars, *The Facts On File Companion to the World Novel: 1900 to the Present* (New York: Infobase Publishing, 2008), 375.

¹³ Líman, *Paměť století* 49-51.

¹⁴ Ibuse Masudži In: Líman, *Paměť století* 137.

¹⁵ Weston, *Giants of Japan* 257.

¹⁶ Treat, *Pools of Water* 32.

dřevo, způsobilo zemětřesení po celém městě rozsáhlé požáry. Ibuse tak poprvé v životě spatřil město zachvácené v plamenech. Nemohl však tušit, že tento smutný obraz se mu v životě naskytne ještě jednou – pohled na vybombardované město Singapur. Tyto výjevy mohly nesporně ovlivnit zpodobnění měst zachvácených ohněm a chaosem, která se objevují například v románu *Černý déšť* poté, co byla na Hirošimu svržena atomová bomba.¹⁷

Během svého pobytu v Tokiu si Ibuse také začal formovat svůj názor na směřování literatury s politikou. Ve dvacátých letech začala Japonskem hýbat levicová hnutí a mnoho autorů, jako například Hajaši Fusao nebo Kurošima Dendži, se začalo zabývat proletářskou literaturou.¹⁸ Ibuse, který však zůstával naprosto nezaujatý politickým děním, se těmito levicovými proudům vyhýbal a odmítal je do svých próz zapojit. Již během svých studií na univerzitě Waseda, kdy mu jeho přítel Kobajaši Hideo nabídl knihu pojednávající o marxistické ideologii, Ibuse prohlásil, že: „Marxe si přečte pouze v případě, pokud mu Kobajaši vyznačí ty nejdůležitější části“.¹⁹ Ibuse se nenechal strhnout žádnými levicovými proudy a s tvrzením, že: „ideologické náměty mu prostě nesedí“²⁰, si zachoval svůj nezávislý a nezainteresovaný postoj i v době, kdy se v japonské literatuře ve velké míře odrážela levicová ideologie.

1.3. Ibuseho osobní zkušenost s válkou

Ačkoli se Ibuse ani v době války o politiku nezajímal, nevyhnul se aktivní službě v řadách japonské armády. V roce 1941 obdržel povolávací rozkaz, 22. listopadu téhož roku byl odveden do armády, kde měl vykonávat funkci válečného korespondenta, a 2. prosince byl již na palubě lodi Afurika-maru, kde začínají jeho první osobní zkušenosti s válkou. Po nalodění si Ibuse začal vést svůj osobní deník, ve kterém reflektuje své zážitky z válečné služby.²¹

¹⁷ Weston, *Giants of Japan* 257.

¹⁸ Miroslav Novák, *Japonská literatura I.* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989), 88-89.

¹⁹ Treat, *Pools of Water* 26.

²⁰ Ibuse Masudži In Líman, *Paměť století* 75.

²¹ Líman, *Paměť století* 173-175.

Když byl Ibuse odveden a měl se stát válečným korespondentem, nedokázal si přesně představit, v čem by měla jeho práce spočívat. Jak sám podotýká ve svých memoárech *Když mě naverbovali* (Čójóćú no koto)²²:

„Říkalo se, že jsme byli vytvořeni podle vzoru německých jednotek pera, ale většina armádních představitelů, která již byla nasazena v okupovaných zemích, neměla nejmenší ponětí, jak se odvedenci zabývat, ani co by vůbec měly propagační jednotky dělat. My, samotní odvedenci, jsme také neměli nejmenší tušení. Popravdě věřím tomu, že ani náš velitel lodi to nevěděl.“²³

Z této krátké ukázky Ibuseho memoáru lze vidět, jak s lehkou ironií popisuje úkol propagačních jednotek a zároveň vyjadřuje svůj kritický postoj vůči armádě, která inspirována německými jednotkami vytváří vlastní propagandistickou skupinu, aniž by však byla schopna stanovit její účel.

Svůj odstup od vměšování se do politických a armádních záležitostí si autor zachoval i po příjezdu do přístavu Saigon dne 15. prosince 1941. Ve svých zápiscích o pobytu v Saigonu se nevěnuje současné situaci v Indočíně ani válečným operacím, které na asijském kontinentu probíhaly. Přednost dává popisu neznámé flóry, kterou zde objevil, věnuje se řeči tamních obyvatel a nejrůznějším variantám jejich dialektů. I poté, co byl dne 28. prosince přesunut do Malajsie, kde stále pokračovaly krvavé boje, se v jeho deníku neobjevují žádné zmínky o válce, detailně zde jsou však popsány druhy stromů nacházející se v jeho okolí.²⁴

Tento svůj válkou naprosto nedotčený styl však musel Ibuse 15. února, v den, kdy padl Singapur, přerušit a byl nucen se k tomuto klíčovému a pro Japonsko velmi důležitému momentu vyjádřit.²⁵ Svůj styl však neopustil úplně, a jak uvádí Antonín Líman:

„Nesmí nám ovšem ujít, že jí [události o pádu Singapuru] věnoval méně místa než například epizodě o opicích, jež trhají v džungli kokosové

²² Líman, *Paměť století* 175.

²³ Ibuse Masuji, In: Treat, *Pools of Water* 112.

²⁴ Treat, *Pools of Water* 115-117.

²⁵ Líman, *Paměť století* 181.

ořechy, a rozhodně méně citového zaujetí než návštěvě botanické zahrady.²⁶

Pád Singapuru však kromě toho, že Ibuse musel do svých zápisků zahrnout japonské válečné události, způsobil i to, že následující den se propagační jednotky musely do města přesunout. Den před samotným přesunem byly jednotky ubytovány nedaleko města Singapur, odkud Ibuse pozoroval poslední japonské ničivé nálety. Zde podruhé v životě viděl město v plamenech, tentokrát však ne v důsledku přírodní katastrofy, nýbrž v ničivém důsledku války.²⁷ V Singapuru bylo Ibusemu nařizeno převzít místo šéfredaktora deníku Šónan Times²⁸, ve kterém byly publikovány zprávy jak světové, tak místní, stejně jako inzeráty a informace pro tamní obyvatele. Za svého působení v deníku se Ibuse setkal s přísnou cenzurou, ke které si vytvořil velmi kritický postoj.²⁹

„Se psaním [Ibuseho osobního] deníku jsem 19. března skončil. Přestal jsem, protože psát deník s vojenskou cenzurou za zády mi připadalo naprosto nesmyslné.“³⁰

Vojenská cenzura a neúplná svoboda vyjadřování může být jedním z důvodů, proč se Ibuse ve svých memoárech z války tak silně vyhýbá popisu politických a válečných událostí a namísto toho věnuje pozornost okolní krajině, unikátní flóře a místnímu obyvatelstvu. Díky tomu se také rýsuje Ibuseho vytříbený styl, který se s naprostou pečlivostí zabývá detaily a maličkostmi každodenního života.³¹

Kritický postoj vůči nesvobodě slova byl v Ibusem zakotven natolik hluboko, že když se v prosinci roku 1942 vrátil do Tokia³², cenzura byla jednou z věcí, na kterou se okamžitě zaměřil.

„Můj první dojem hned po návratu do Tokia upoutala skutečnost, že v tak krátké době, jako je jeden rok, se zde stačily vytvořit obrovské nedostatky

²⁶ Líman, *Paměť století* 181.

²⁷ Treat, *Pools of Water* 117.

²⁸ Šónan Times je název pro původní deník Strait Times, což byl anglický deník vydávaný v Singapuru od roku 1845. Během japonské okupace Singapuru se tento deník dostal pod japonskou administrativu a byl přejmenován na Šónan Times.

Justin Corfield, *Historical Dictionary of Singapore* (Plymouth: Scarecrow Press, Inc., 2011), 255.

²⁹ Líman, *Paměť století* 181-183.

³⁰ Ibuse Masuji, In: Treat, *Pools of Water* 126.

³¹ Líman, *Paměť století* 180.

³² Sollars, *The Facts On File Companion to the World Novel* 375.

surovin a že svoboda slova je v mé rodné zemi potlačována více než na okupovaných územích.³³

Po návratu do Tokia Ibuse na dva roky přestal se svou tvorbou, ke které se navrátil až po skončení války. Z důvodu amerických leteckých útoků byl nucen evakuovat se na vesnici, kde mohl vstřebat své válečné zážitky a později je předat veřejnosti ve svých dílech.³⁴

Ibuseho aktivní služba ve válce, stejně jako jeho zážitky z dětství, výrazným způsobem ovlivnily jeho tvorbu a utvoření jeho vytříbeného literárního stylu. Tak jako mu život na vesnici a výlety v dětství umožnily pečlivě pozorovat a zkoumat přírodu, tak i jeho válečný odvod do Indočíny, kdy se snažil vyhýbat válečným a politickým tématům, přispěl k jeho vnímání okolní krajiny a všedních maličkostí každodenního života. Zážitky z dětství i z osobní zkušenosti s válkou, se všemi jejími zápornými stránkami, se ukotvily v Ibuseho paměti a odrážejí se v jeho jedinečných literárních dílech.

³³ Ibuse Masuji, In: Treat, *Pools of Water* 131-133.

³⁴ Treat, *Pools of Water* 131.

2. Téma války v díle Černý déšť

Román *Černý déšť* se řadí do literárního žánru označovaného termínem *genbaku bungaku* (literatura atomové bomby), jehož ústředním tématem je atomový útok na města Hirošimu a Nagasaki. *Černý déšť* patří mezi díla, která se nezabývají výlučně atomovým útokem a jeho následky, avšak věnují se i samotnému tématu druhé světové války. Ibuse Masudži reflektuje válku jak z hlediska celonárodního (v podobě nedostatku nerostných surovin, cenzury a neúplnosti informací podávaných veřejnosti), tak z hlediska individuálního, kdy se zabývá problémy týkajícími se života civilního obyvatelstva, a to především nedostatkem potravin a komodit pro běžnou denní potřebu. V každé kapitole budou nejprve nastíněny historické údaje týkající se daného tématu, následovat bude analýza Ibuseho díla, a to jak v ohledu reflexe historických událostí v románu, tak v ohledu autorova literárního stylu.

2.1. Japonská ekonomika v době války – materiální nedostatky

Japonská předválečná ekonomika byla v letech 1930-1931, stejně jako ekonomika celosvětová, silně ovlivněna krachem na newyorské burze, ke kterému došlo roku 1929. Japonské hospodářství značně záviselo na vývozu své produkce do zahraničí, který v důsledku celosvětové recese výrazně poklesl, a proto bylo nutné najít způsob, jak tuto krizi vyřešit. Vhodné východisko z hospodářské krize vidělo Japonsko ve válce, proto od roku 1931 začalo podnikat vojenské operace v Číně za účelem získat mandžuské území pod svou správou. Roku 1932 Japonsko vyhlásilo Mandžusko státem, jehož vznik nebyl kromě Japonska žádným jiným státem uznán a který sloužil pouze jako japonský loutkový stát.³⁵

Založením Mandžuska se Japonsku podařilo vymanit z hospodářské krize. Mandžusko posloužilo Japonsku jako surovinová základna a umožnilo mu tak přístup k surovinám, kterých byl na japonských ostrovech nedostatek, a to především k železné rudě, ropě a uhlí.³⁶ Spolu s těžbou nerostných surovin Japonsko v Mandžusku také investovalo do výstavby strategických odvětví. V důsledku této politiky v japonském

³⁵ Zdeňka Vasiljevová, *Novodobé dějiny Japonska (1868- 1951)* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1964), 101-108.

³⁶ Erich Pauer, *Japan's War Economy* (London: Routledge, 1999), 11-12.

hospodářství začalo postupně převažovat odvětví těžkého průmyslu nad lehkým. Stejně tak začalo docházet k postupné militarizaci celého hospodářství. Ta byla dovršena roku 1937, kdy začala otevřená válka mezi Japonskem a Čínou a kdy se japonská ekonomika plně změnila na ekonomiku válečnou.³⁷

Japonští generálové při útoku na Čínu počítali s velmi rychlou válkou. Na jednu stranu byli uspokojeni ekonomickým růstem, na stranu druhou počítali s neúčastí ostatních států, které bojovaly o svou existenci v Evropě, a proto nemohl být očekáván jejich zájem o události v Asii.³⁸ Z tohoto důvodu „válečný plán vypadal tak, že se staral pouze o to, jak získat nerostné suroviny, avšak ne o to, jak rozšířit ekonomickou základnu“. ³⁹ Již v roce 1938 se však čínské armádě začalo dařit odrážet japonský útok a od roku 1939 se z války, od které Japonsko očekávalo rychlou výhru, stal velmi dlouhý poziční boj.⁴⁰

Dne 7. 12. 1941 s útokem na Pearl Harbor Japonsko oficiálně vstoupilo do druhé světové války. Ačkoli po pádu americké letadlové základny zaznamenávalo Japonsko válečné úspěchy, již následujícího roku se setkalo s porážkami, ve kterých utrpělo velké materiální ztráty, s nimiž se nedokázalo vyrovnat. Neschopnost Japonska nahradit ztráty v oblasti loďstva způsobila problémy s dovozem nerostných surovin z okupovaných území, které byly nezbytné pro chod válečného průmyslu. S postupem války se tato krize neustále prohlubovala a ke konci válečného období, v důsledku stále se zvyšující přítomnosti spojeneckých ponorek, se stal transport surovin téměř nemožným.⁴¹ Japonsko, které odmítalo bezpodmínečně kapitulovat, proto představilo opatření spočívající v uzavření velkého množství továren, které se nezabývaly válečnou výrobou, a posílání jejich vybavení a pracovníků do továren vyrábějících munici. Touto politikou se ale Japonsku podařilo pouze prodloužit setrvání ve válce, nikoliv však rozšířit svůj válečný potenciál a dostat se ze stále se prohlubující krize. Ke konci druhé světové války bylo japonské hospodářství plně militarizované a naprosto

³⁷ 6. Hara Akira, „Japan: guns before rice“, in *The economics of World War II: six great powers in international comparison*, ed. Mark Harrison (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 223.

³⁸ Jerome B. Cohen, „The Japanese war Economy: 1940-1945“, *Far Eastern Survey*, Vol 15 (Dec. 4, 1946), 362-363, www.jstor.org/stable/3021956 [citováno dne 7. 11. 2011].

³⁹ Cohen B. „The Japanese war Economy: 1940-1945“, 363, www.jstor.org/stable/3021956 [citováno dne 7. 11. 2011].

⁴⁰ Thomas R. H. Havens, *Valley of Darkness: The Japanese People and World War Two* (New York: W. W. Norton & Company, Inc., 1978), 34.

⁴¹ Alfred D. Morgan, „The Japanese War Economy: A Review“, *The Far Eastern Quarterly*, Vol. 8, No. 1 (Nov., 1948), 65, www.jstor.org/stable/2049483 [citováno dne 7. 11. 2011].

dezorganizované. Z tohoto důvodu klesla na minimální úroveň nejen japonská ekonomika, ale i životní úroveň civilního obyvatelstva.⁴²

2.1.1. Japonská ekonomika a materiální nedostatky zobrazené v díle Černý déšť

O problémech japonské válečné ekonomiky se v románu *Černý déšť* dozvídáme z deníku Šigemacua Šizumy. Poté, co byla na Hirošimu svržena atomová bomba, přišel Šigemacu o svůj dům, a proto byl nucen se svou ženou Šigeko a neteří Jasuko opustit město. Útočiště našli v Japonské textilní společnosti ve Furuiči, kde jako ředitel závodu pracoval Šigemacuův přítel, pan Fudžita.

Textilní společnost měla velké potíže s nedostatkem uhlí, na kterém závisel celý její provoz, a proto byl Šigemacu necelé tři dny po svém příchodu do Furuiči pověřen naléhavým úkolem, ve kterém měl zajistit dodávku uhlí pro továrnu, aby bylo možné pokračovat ve válečné výrobě. Po příjezdu do Hirošimy viděl Šigemacu na zničené budově Uhelné společnosti nesčetné množství vzkazů, v nichž bylo žádáno o sdělení prozatímního sídla společnosti. Šigemacu tak zjistil, že s problémy s uhlím se nepotýká pouze továrna ve Furuiči, ale ukázalo se, že nedostatkem uhlí je zasažena celá průmyslová výroba.

Těžbě a distribuci uhlí, stejně jako těžbě železa či produkci oceli, byla věnována speciální pozornost jako klíčovými surovinám pro chod války, a proto tato odvětví spadala přímo pod správu armády.⁴³ Z důvodu výlučného postavení těchto nerostných surovin byl Šigemacu v Hirošimě nucen jednat o přidělu uhlí s vojenskými představiteli. Neustálá bezvýsledná Šigemacuova jednání s důstojníky patří mezi jedny z pasáží, které Ibuse Masudži využívá k vyjádření kritického postoje vůči armádním velitelům. Ti Šigemacuovi odmítali poskytnout jakékoliv informace týkající se stavu uhlí v Uhelné společnosti, ačkoli věděli, že je Japonská textilní společnost ve Furuiči na jejich dodávkách závislá.

Šigemacu ve svém deníku nezmiňuje pouze své osobní zkušenosti s ekonomickou krizí v podobě obtížnosti obstarat dodávku uhlí pro Japonskou textilní

⁴² Hara, „Japan: guns before rice“, in *The economics of World War II* 246-249.

⁴³ Pauer, *Japan's War Economy* 12.

továrnu. Svůj deník rozšířil i o nejrůznější vyprávění, která slýchal na své cestě z Furuichi do Hirošimy a která velmi realisticky zachycovala nedostatek nerostných surovin v odvětvích těžkého a lodního průmyslu. Tato vyprávění často nabývala jemně ironického nádechu, který je nejpatrnější z pasáže, kdy je Šigemacuovi popisována situace japonského válečného loďstva. To kvůli nedostatku nerostných surovin využívalo místo pohonných hmot olej vyráběný z borovicových kořenů. Ten lodím sice umožnil střílet, avšak nestačil na to, aby loď uvedl do pohybu, kvůli čemuž tak japonské válečné loďstvo pozbylo svého primárního účelu.

Vedle pasáží, kde je téměř dokumentárně popsána japonská ekonomická situace, klade Ibuse Masudži úryvky, kde se vedle celonárodního tématu věnuje nepatrným drobnostem každodenního života, které jsou velmi charakteristické pro autorův literární styl.

„Slyšel jsem ještě, jak vyprávějí, že i v Kobatake chodí na borovicové kořeny. Dokonce i matka chodila do lesa a udělala si na rukou mozoly. Z borovicových kořenů prý extrahovali olej, který se používal do letadel, jež měla sestřelovat B 29.“⁴⁴

Zmínkou o Šigemacuově matce a jejím poranění v důsledku těžby kořenů Ibuse neukazuje pouze svůj jedinečný smysl pro detail, ale představuje nám i schopnost, kdy vedle celonárodní situace staví do protikladu situaci jedince, čímž se mu také podařilo dosáhnout určitého odlehčení tématu. Díky těmto drobným pasážím autor docílil toho, že román *Černý déšť* nepůsobí jako strohé dokumentární historické dílo. Naopak románu dokázal dát poetického nádechu, a to i v pasážích, které se zabývají vážnými celonárodními problémy, s nimiž se japonská ekonomika musela v době druhé světové války potýkat.

⁴⁴ Ibuse Masudži, *Černý déšť*, přel. Ivan Krouský (Praha: Svoboda, 1978), 143.

2.2. Nedostatek pracovních sil

V roce 1937, v důsledku zahájení války s Čínou, byla japonská ekonomika podrobena mnoha vnitřním změnám a plně přetransformována na ekonomiku válečnou. Chod válečného průmyslu vyžadoval velké množství pracovních sil, které musely být reorganizovány tak, aby vyhovovaly novému ekonomickému modelu. Postupně byly proto pracovní síly překládány z terciárního sektoru do sektoru sekundárního, jenž byl pro válečný průmysl nezbytný.⁴⁵ Z tohoto důvodu „počet obyvatel zaměstnaných ve službách a obchodu spadl ze 4,9 milionů v roce 1937 na 2,5 milionu v roce 1944, zatímco zpracovatelský průmysl získal 2,3 milionu pracovníků a těžební průmysl dalších 290 000 pracovníků.“⁴⁶ Reorganizace v oblasti ekonomických sektorů však nebyla jediným problémem, se kterým se musela japonská válečná ekonomika potýkat. Neustálý nábor mladých mužů do armády, který zapříčinil vznik volných míst v továrnách a odvětvích válečného průmyslu, se stal ústředním problémem, který způsobil nedostatek pracovních sil během válečného období.⁴⁷ Jedinou podmínkou pro vojenskou službu byl věk, jehož hranice se však s postupem války neustále snižovala, výška a zdravotní stav. Z tohoto důvodu „počet mužů ve službě armády vzrostl z 243 000 v roce 1930 na 1 694 000 v roce 1940 a 3 980 000 v únoru roku 1944. V období od února 1944 do srpna 1945 bylo povoláno velké množství nových odvedenců a síla japonské armády v době porážky byla 7 193 000 mužů.“⁴⁸

Aby byla japonská vláda schopna vyrovnat se s neustále narůstajícím volným počtem pracovních míst ve strategických odvětvích, začala od roku 1939 vydávat nařízení týkající se mobilizace pracovních sil, která se začala plně využívat od listopadu roku 1941.⁴⁹ Tato nařízení spočívala v udání věkové hranice mužů a žen, kteří byli povinni zaregistrovat se jako potencionální pracovní síla. Od roku 1941 do této hranice spadali všichni muži od 16 do 40 let a svobodné ženy od 16 do 25 let, pouze muži však

⁴⁵ Edgar C. McVoy, „Wartime Manpower Controls in Japan“, *American Sociological Review*, Vol. 15, No. 4 (Aug., 1950), 537, <http://www.jstor.org/stable/2087313> [citováno dne 2. 2. 2012].

⁴⁶ Havens, *Valley of Darkness* 92.

⁴⁷ Patricia Ebrey, Anne Valthall a James Palais, *Modern East Asia: A cultural, Social and Political History* (Boston: Houghton Mifflin Company, 2009), 444.

⁴⁸ Paul H. Kratoska, *Asian labor in the wartime Japanese Empire* (Singapore: Singapore University Press, 2006), 6-7.

⁴⁹ Hara, „Japan: guns before rice“, in *The economics of World War II* 254-255.

byli posíláni do tovární výroby.⁵⁰ Až do roku 1943 se japonská vláda bránila náboru žen do těžkého průmyslu a zastávala ideologii, že „ženy mohou nejlépe posloužit své zemi tím, že zůstanou ve svém domově, budou udržovat své rodiny šťastné a budou produkovat více budoucích občanů.“⁵¹ Téhož roku bylo vydáno nařízení uveřejňující seznam pracovních míst, která mohla být obsazována výlučně ženami, a to především studentkami, svobodnými ženami staršími 14 let a ženami, které si přály změnit své pracovní místo v souladu s novou ekonomickou strukturou.⁵² Roku 1944, v důsledku stále se prohlubující hospodářské krize, však byla japonská vláda nucena rozšířit věkovou hranici pro válečné práce na všechny muže od 12 do 60 let a svobodné ženy a vdovy od 12 do 40 let. V posledních dvou letech války se tak povinná pracovní služba zahrnující práci v leteckém průmyslu a jiných strategických odvětvích těžkého průmyslu vztahovala nejen na studenty a muže, ale i na ženy a dívky, které byly dříve upřednostňovány pro práci v zemědělství.⁵³

2.2.1. Nedostatek pracovních sil zobrazený v díle *Černý déšť*

Ibuse Masudži v románu *Černý déšť* upozorňuje jak na válečné nasazení žen a studentů do odvětví těžkého průmyslu, tak na neustále se zvyšující odvod mužů do armády, jenž se stal hlavní příčinou, která z těchto průmyslových oblastí odváděla pracovní síly.

Neustále se snižující věkovou hranici a nároky pro nábor mužů do válečné služby reflektuje autor pomocí poznámek, které sepsal pan Iwatake. Ten byl 1. července roku 1945 naverbován do Druhé hirošimské jednotky. Před samotným odvedením do armády museli rekruti podstoupit lékařskou prohlídku, která měla ověřit jejich zdravotní stav a prokázat fyzickou schopnost k armádnímu výcviku. Když se však pan Iwatake, spolu s ostatními odvedenci, k této prohlídce dostal, byl svědkem situací, kdy vojenský lékař nechal naverbovat i muže mající vážná tělesná zdravotní postižení. Minimální požadavky japonské armády pro nábor nových rekrutů jsou velmi patrné také z pasáže,

⁵⁰ Thomas R. H. Havens, „Women and War in Japan, 1937-1945“, *The American Historical Review*, Vol. 80, No. 4 (Oct., 1975), 919-920,

<http://www.jstor.org/pss/1867444> [citováno dne 30. 1. 2012].

⁵¹ Havens, „Women and War“ 920,

<http://www.jstor.org/pss/1867444> [citováno dne 30. 1. 2012].

⁵² Kratoska, *Asian labor in the wartime Japanese Empire* 18.

⁵³ Havens, *Valley of Darkness* 92-93.

v níž autor pomocí poznámek pana Iwatakeho popisuje muže, který byl kvůli závažnému onemocnění srdce z vojenské služby propuštěn. Následujícího roku byl však opět povolán, ačkoli vojenští lékaři věděli, že mu jeho zdravotní stav neumožňoval plně se do vojenského výcviku zapojit.

Kvůli neustálému náboru mužů do armády, který ve svém díle autor velmi kriticky zobrazuje, musely být do prací v těžkém průmyslu povolány nové síly, a to především mladé ženy a studenti. Zapojení žen do válečného průmyslu reflektuje autor pomocí vztahu Šigemacua a jeho neteře Jasuko, kterou se snažil tohoto nasazení uchránit, a proto ji přiměl přijet do Hirošimy. Šigemacu pracoval v nedalekém městě Furuiči pro textilní továrnu vyrábějící vojenské uniformy, a proto se rozhodl využít svého postavení a zařídit zde své neteři místo recepční, čímž jí pomohl vyhnout se těžkým pracím v továrnách.

Kritický pohled na nucené práce mladých žen vyjadřuje autor také pomocí studentek, které byly nasazovány do továren zabývajících se výrobou munice či výrobou spojenou s lodním průmyslem. Prostřednictvím mladých žákyň tak autor velmi negativně popisuje nevyhovující pracovní podmínky, které zahrnovaly jak namáhavou práci u soustruhů, tak velmi dlouhou pracovní dobu, se kterou se musely studentky potýkat.

Při popisu studentských prací však v díle nad pasážemi dokumentujícími válečnou mobilizaci do továren těžkého průmyslu převažuje popis situací, v nichž se autor vypořádává se smrtí mladých studentek a studentů, již byli v Hirošimě v době jaderného útoku na nucené práce nasazení. Pasáže, ve kterých autor realisticky popisuje mladé mrtvé studenty, tak získávají velmi kritický nádech. Ten je místy odlehčen popisem okolní přírody, do níž je zmínka na usmrcené studenty pouze letmo vsazena. Tyto deskriptivní úryvky dodávají románu velmi melancholického nádechu, zároveň také odráží autorovu lásku k přírodě, která v něm byla od dětství ukotvena.

„Kouř z města se postupně zmenšoval, a protože po pravé straně byla už rýžová pole, vystoupili jsme po kamenitém břehu nahoru. Šli jsme po mezích mezi rýžovými poli směrem k hlavní silnici a cestou jsme viděli

v polích mrtvé studenty a studentky ze střední školy. Asi utekli z továrny, kde byli nasazeni. Leželi tam i dospělí.⁵⁴

Nedostatek pracovních sil zobrazený v románu *Černý déšť* je jedním z témat, které je zasazené do velmi kritického kontextu. V něm autor vyjadřuje svůj negativní postoj jak vůči armádní složce, která snížila na minimální hranici požadavky pro odvod mužů do armády, které byly primární příčinou pro vznik mnoha volných míst ve válečných továrnách, tak vůči mobilizaci žen a mladých studentů do odvětví těžkého průmyslu, kteří museli tato volná místa zaplnit. Tento kritický podtext však dosahuje mnohem ostřejšího tónu v pasážích, v nichž autor klade válečné práce do souvislosti se smrtí mladých studentů. I tyto pasáže však Ibuse dokázal odlehčit pomocí přírodní tematiky, která odráží jeho blízký vztah k přírodě, v níž měl možnost od dětství vyrůstat.

2.3. Životní úroveň civilního obyvatelstva během druhé světové války

Druhá světová válka a reorganizace japonské ekonomiky velmi negativně ovlivnily zemědělskou produkci a výrobu v odvětvích lehkého průmyslu. Neustálý nábor mužů do armády a nedostatek pracovníků v těžkém průmyslu byl hlavní faktor, který způsobil pokles pracovních sil v oblasti zemědělství a v odvětvích, která se nezabývala válečnou výrobou. Klesající počet pracovníků, nedostatečné technické vybavení a selhání Japonska v oblasti dovozu nerostných surovin a rýže, na kterém bylo japonské hospodářství závislé, zapříčinilo neschopnost Japonska uspokojit poptávky civilního obyvatelstva na trhu.⁵⁵

Vláda musela najít řešení, jak klesající zemědělskou produkci a zhoršující se ekonomickou situaci dostat pod kontrolu, a proto v roce 1941 zavedla speciální opatření, která jí umožňovala vykoupit veškerou vyprodukovanou a importovanou rýži a následně ji distribuovat.⁵⁶ Téhož roku v dubnu byl zaveden lístkový přidělový systém, který měl civilnímu obyvatelstvu zaručit minimální denní příjem rýže ve výši 330

⁵⁴ Ibuse, *Černý déšť* 86.

⁵⁵ Bruce F. Johnston, *Japanese Food Management in World War II* (California: Stanford University Press, 1981) 93-151.

⁵⁶ Nakamura Takafusa, *Lectures On Modern Japanese Economic History 1926-1994* (Tokio: LTCB International Library Foundation, 1994) 101.

gramů na osobu.⁵⁷ Dovoz rýže a její produkce však stále upadaly, a proto byly denní přiděly rýže smíchávány s rýží menší kvality, pšenicí, sójovými boby, ječmenem a jinými náhražkami.⁵⁸ Se stále se zhoršujícím složením stravy také klesal příjem kalorických hodnot, který se v roce 1944 snížil o celých 17%.⁵⁹ Japonské zemědělství se nepotýkalo pouze s nedostatkem rýže. O více než 60%, v porovnání s rokem 1941, klesla také produkce ryb, zeleniny, ovoce a dalších surovin⁶⁰, které ke konci války nebylo možné obstarat ani pomocí přidělových kuponů.⁶¹

Se stejnými problémy, které vyvstaly v zemědělství, se musela potýkat také oblast lehké průmyslové výroby, jejíž pracovníci byli naverbováni do armády nebo převedeni do těžkého průmyslu. Postupně docházelo k uzavření velkého množství továren, jež se nezabývaly válečnou výrobou. Jejich vybavení bylo použito do výroby v leteckém průmyslu a samotné továrny byly přeměněny na továrny vyrábějící munici. Produkce spotřebních komodit jako textilu, papíru a dalších proto počátkem roku 1940 prudce klesla a produkty běžné denní potřeby se na trhu staly nedostatkovým zbožím.⁶² „V roce 1945 již *kimona* nebylo možno vidět, a nové boty nebo dokonce i dřeváky (*geta*) byly pro svůj nedostatek tak vzácné, že bylo studentům uloženo vyrábět slaměné sandály (*waradži*).“⁶³

Kvůli nedostatku surovin a interním změnám v japonské hospodářské struktuře produkce spotřebních komodit neustále upadala a nedostatkový materiál nutný pro jejich výrobu začal být nahrazován suplementárními surovinami menší kvality. Uhlí bylo proto mícháno s břídlicí a ohořelým dřevem⁶⁴, bavlna byla nahrazována vlákny z celulózy a boty z kravské kůže byly nahrazeny botami z kůže prasečí nebo žraločí. Ke konci války však i tyto náhradní materiály, spolu se základními surovinami, přestaly být

⁵⁷ Vasiljevová, *Novodobé dějiny Japonska* 125.

⁵⁸ Pauer, *Japan's War Economy* 93.

V květnu roku 1945 byl podíl obilovin v základní stravě navýšen o 13%, následující měsíc byl navýšen o dalších 36% a v červenci roku 1945 se rovnal celým 59%.

Hara, „Japan: guns before rice“, in *The economics of World War II* 256.

⁵⁹ Havens *Valley of Darkness* 130.

Ve Velké Británii však kalorický příjem klesl o pouhých 2%, přičemž v Německu došlo k navýšení o 1% a ve Spojených státech o 4%.

Havens *Valley of Darkness* 130.

⁶⁰ Nakamura, *Lectures On Modern Japanese Economic History* 120.

⁶¹ Havens, *Valley of Darkness* 93-94.

⁶² Nakamura, *Lectures On Modern Japanese Economic History* 117-120.

⁶³ Havens, „Women and War“ 931,

<http://www.jstor.org/pss/1867444> [citováno dne 30. 1. 2012].

⁶⁴ Havens, *Valley of Darkness* 50.

na trhu dostupné a životní úroveň civilního obyvatelstva tak v důsledku války a dezorganizované ekonomické struktury klesla na minimální hranici.⁶⁵

2.3.1. Životní úroveň civilního obyvatelstva během druhé světové války zobrazená v díle Černý déšť

Ústředním tématem, pomocí kterého Ibuse Masudži v románu *Černý déšť* poukazuje na minimální životní úroveň civilního obyvatelstva, je především problematika týkající se nedostatku potravin a běžných denních komodit na trhu během druhé světové války. Autor se věnuje jak všeobecnému nedostatku surovin, tak přidělovému systému a zhoršujícímu se složení základní stravy civilního obyvatelstva v posledních letech válečného období. Na neustále klesající životní úroveň upozorňuje Ibuse především pomocí deníku Šigemacua Šizumy a poznámek, které na Šigemacuovu prosbu sepsala jeho žena Šigeko.

Šigeko Šizumová ve svých zápiscích nazvaných *Strava za války v Hirošimě* velmi dokumentárně zaznamenává stravovací návyky civilního obyvatelstva v době války a naprostý nedostatek surovin, jímž byla japonská ekonomika postižena. Zápisky realisticky reflektují upadající výrobu běžných denních produktů a na příkladu své vlastní rodiny tak Šigeko popisuje situace, kdy již na trhu nebylo k sehnání uhlí na otop, a proto se svým mužem smíchávali popel s nedopalky z kamen, jež museli používat místo dřevěného uhlí. Stejně tak uvádí příklady, kdy i komodity jako mýdlo či zubní pasta přestaly být dostupné i v přidělových střediscích a musely tak být hledány materiály, které je mohly nahradit.

Zápisky Šigemacuovy ženy autor využívá také ke kritice velmi neefektivního přidělového systému. Svůj negativní postoj vyjadřuje jak vůči všeobecnému nedostatku potravin, tak vůči stále se zhoršující kvalitě denních přidělů a neustále se zvyšujícímu podílu potravinových náhražek jako sójových bobů a brambor, které byly do přidělů za účelem zachování jejich hmotnosti přidávány.⁶⁶

V oblasti týkající se přidělového systému autor věnuje pozornost také skutečnosti, že přiděly rýže a ostatních surovin civilnímu obyvatelstvu byly

⁶⁵ Nakamura, *Lectures On Modern Japanese Economic History* 98.

⁶⁶ Hara, „Japan: guns before rice“, in *The economics of World War II* 255.

mnohonásobně nižší než přiděly pro armádní složky. Zatímco vojenské přiděly dosahovaly 660 gramů rýže a 186 gramů ostatních obilovin, přiděl pro civilní obyvatele sestával z pouhých 330 gramů rýže na osobu.⁶⁷ Svůj kritický postoj k armádě, která během války nebyla dotčena nedostatkem surovin v takovém rozsahu jako civilní obyvatelstvo, vyjadřuje Ibuse prostřednictvím Šigemacua Šizumy, který byl pověřen uschovat armádní zásoby ve skladišti textilní továrny ve Furuiči.

Šigemacu musel v továrně nejprve uskladnit vojenské zásoby pro zpravodajské oddíly. Druhého dne však dostal stejný rozkaz i od Druhé západní armády. Ta na místo dovezla takové množství surovin, že je Šigemacu nedokázal v továrně ve Furuiči uskladnit a musel proto požádat, aby část těchto zásob byla převezena do jiných skladišť.

Kriticky se o armádní složce autor nevyjadřuje pouze v souvislosti s nepřiměřeně vyšším příjmem přidělovaných potravin. Svůj negativní postoj vyjadřuje také vůči arogantnímu a nadřazenému chování vojáků a armádních velitelů k civilnímu obyvatelstvu.

„Bylo to nepřístojné chování ze strany vojáků aktivní služby přijet vojenskými nákladními auty v této mimořádné době, kdy byl živobytí nedostatek, a vynutit si na civilistech vojenské zásoby, které si tam sami vojáci uskladnili. (...) Když nakládali konzervy s hovězím do auta, velitel prý řekl: „To maso se musí uvařit s lilkem, jinak se po něm dostane vyrážka.“⁶⁸

Vedle hojných armádních zásob klade autor do kontrastu stravu civilního obyvatelstva, jehož přiděly se ke konci války snížily natolik, že nedokázaly pokrýt průměrný denní kalorický příjem, a jemuž bylo s heslem „změňme stravovací návyky, abychom zvítězili ve válce“⁶⁹ doporučováno jíst části rostlin, jež byly dříve považovány za nejedlé, jako například stonky a slupky.

„Spařovali jsme také ptačinec, merlík a jiné druhy rostlin a jedli jsme je jako přílohu. Mrkev a lopuchové stonky byly pro nás tehdy luxusním

⁶⁷ Johnston, *Japanese Food Management in World War II* 152.

⁶⁸ Ibuse, *Černý déšť* 116.

⁶⁹ Pauer, *Japan's War Economy* 109.

jídlem. Podvyživeným dětem a těm, které se v noci počurávaly, rodiče dávali jíst červy z fíků, pečené na oleji.⁷⁰

Ačkoli se autor k problematice nedostatečného množství potravin pro civilní obyvatele staví velmi kriticky, dokáže i do těchto pasáží vložit velmi propracované detaily plné přírodní tematiky, které odrážejí jeho blízký vztah k přírodě, avšak zároveň dodávají dílu i jemně ironického nádechu.

„Co jsme to vlastně (tehdy) jedli?‘ (...) Šigemacu si to pamatoval. Byli to malí měkkýši, jejichž maso bylo téměř průzračné. Vzpomínal si, jak si tenkrát své ženě postěžoval, a myslel to docela vážně, že v téhle době jsou už i měkkýši podvyživení.“⁷¹

V tématu životní úrovně civilních obyvatel během druhé světové války autor velmi ostře kritizuje japonské válečné hospodářství, a to především v ohledu nedostatku surovin, který zapříčinil výrazný pokles jak v oblasti zemědělské produkce, tak v oblasti lehké průmyslové výroby, čímž byl japonskému obyvatelstvu velmi drastickým způsobem znesnadněn běžný život. Velmi negativně je zde také popsána armádní složka, jež byla v průběhu války před civilními obyvateli konstantně upřednostňována. Tento kritický kontext však autor dokázal odlehčit pasážemi, do nichž zapojil detaily, jež odrážejí jeho lásku k přírodě. Ty dílu také dodávají ironického podtextu, který je patrný z výše uvedeného citátu, v němž autor prokazuje svou schopnost připodobnit podvyživeného měkkýše ke stále se zhoršujícím stravovacím návykům japonského civilního obyvatelstva během druhé světové války.

⁷⁰ Ibuse, *Černý déšť* 54.

⁷¹ Ibuse, *Černý déšť* 48.

2.4. Cenzura a propaganda během druhé světové války

Zhruba v polovině třicátých let se Japonsku podařilo vymanit z celosvětové hospodářské krize a japonská ekonomika tak mohla zaznamenat velmi rapidní růst. V porovnání s rokem 1931 se o více než 50% zvýšila průmyslová a zemědělská produkce, zvedly se roční mzdy zaměstnanců ve všech odvětvích a civilnímu obyvatelstvu tak bylo umožněno zvýšit svůj životní standard.⁷² Ten však se vstupem Japonska do otevřeného válečného konfliktu s Čínou v roce 1937 začal postupně upadat a japonská vláda se začala bát možného protestu proti válce v Číně ze strany civilních obyvatel. V srpnu roku 1937 proto zahájila kampaň za celonárodní duchovní mobilizaci,⁷³ která měla v japonském obyvatelstvu vyvolat sympatie k válečnému konfliktu, stejně jako umožnit vládě zvýšenou kontrolu nad aktivitami a denním životem civilních obyvatel.⁷⁴

Protiválečným náladám se vláda pomocí nové kampaně snažila zabránit nejprve nacionalisticky laděnými slogany, jako například „osvobodme Asii od západního imperialismu“, „národní jednota“ či „věrnost a vlastenectví“.⁷⁵ Vedle povzbuzování národního cítění mezi obyvatelstvem vláda pod záštitou duchovní mobilizace také nabádala japonské občany ke střídmosti a s heslem „marnotratnost je náš nepřítel“⁷⁶ od roku 1939 vylučovala ze společnosti skupinu obyvatel, jež se oblékala do nápadného oblečení nebo využívala kosmetických služeb, jež byly považovány za nadbytečný přepych.⁷⁷

Pro snadnější kontrolu nad životem civilního obyvatelstva vláda v říjnu roku 1937 vytvořila pro kampaň za celonárodní duchovní mobilizaci vlastní aparát nesoucí název Centrální výbor pro celonárodní duchovní mobilizaci⁷⁸, který měl za úkol sjednotit vlastenecké skupiny a organizace a umožnit tak vládě snazší dozor a manipulaci civilního obyvatelstva.

⁷² Havens, *Valley of Darkness* 2.

⁷³ Barak Kushner, *The thought war: Japanese imperial propaganda* (Honolulu: University of Hawai'i Press, 2006), 27-28.

⁷⁴ Elise K. Tipton, *Modern Japan: A social and political history* (Oxon: Routledge, 2008), 133-135.

⁷⁵ Havens, *Valley of Darkness* 12-13.

⁷⁶ Havens, *Valley of Darkness* 18-19.

⁷⁷ Tipton, *Modern Japan* 134-135.

⁷⁸ Simon Partner, *Toshié: a story of village life in twentieth-century Japan* (California: University of California Press, 2006), 63.

Ideologie duchovní mobilizace se dostávala také do školského systému. Žáci byli stále více a intenzivněji učeni chovat v lásce a úctě císaře. Na mnoha školách byli žáci dokonce nuceni hluboce se uklonit před císařovým portrétem, který měl v budovách škol své čestné místo. Propagace nacionalismu se také odrážela ve studijním plánu. Učebnice obsahující témata, která byla považována za příliš západní, byly opraveny nebo byly z učebních osnov zcela vypuštěny.⁷⁹ Oproti tomu neustále přibývalo studijního materiálu, který obsahoval militaristické texty ospravedlňující válku a oslavující japonskou armádu.⁸⁰ Z důvodu povinných válečných prací, kterých se museli žáci účastnit, se také snižoval počet vyučovacích hodin, z nichž některé, jako například výuka anglického jazyka, ke konci války vymizely úplně.⁸¹

K efektivnímu šíření ideologie duchovní mobilizace využívala vláda také masová média, která spadala pod přísnou vládní kontrolu, jež dohlížela na obsah a kvalitu zveřejňovaných informací.⁸² Pomocí publicistických organizací jí bylo umožněno kontrolovat také osobní život reportérů a zbavit zaměstnání ty z nich, jejichž názory a reportáže nebyly vládou žádané.⁸³

Obyvatelé válečného Japonska nebyli pod kontrolou pouze ve vlasteneckých organizacích, zaměstnání či školách. Součástí duchovní mobilizace byla také organizace hromadných modliteb v šintoistických svatyních, oslavování válečných vítězství ve slavnostních průvodech⁸⁴, zpívání válečných vlasteneckých písní či vítání zraněných vojáků zpět v jejich domovinu.⁸⁵ Duchovní mobilizace pronikla do všech stránek běžného denního života, a jak podotýká Thomas R. H. Havens: „Díky duchovní mobilizaci Japonsko spadlo do rutiny sestávající ze slavnostních průvodů, obřadů, sloganů a vysílání, která pro civilní obyvatele učinila téměř nemožným jakýmkoliv způsobem ignorovat či vyhýbat se válce.“⁸⁶

⁷⁹ Stewart Lone, *Daily lives of civilians in wartime Asia: from Taiping Rebellion to the Vietnam War* (Westport: Greenwood Press), 145-150.

⁸⁰ Ienaga Saburo, „The Glorification of War in Japanese Education“, *International Security*, Vol. 18, No. 3 (Winter, 1993-1994), 120-122, <http://www.jstor.org/stable/2539207> [citováno dne 8. 11. 2011].

⁸¹ Tipton, *Modern Japan* 136.

⁸² Havens, *Valley of Darkness* 61-70.

⁸³ Havens, *Valley of Darkness* 62-63.

⁸⁴ Lone, *Daily lives of civilians in wartime Asia* 132-134.

⁸⁵ Tipton, *Modern Japan* 134.

⁸⁶ Havens, *Valley of Darkness* 32.

2.4.1. Cenzura a propaganda během druhé světové války zobrazená v románu *Černý déšť*

Cenzura a propaganda během druhé světové války patří mezi témata, k nimž se autor velmi kriticky vyjadřuje, a tento svůj postoj silně odráží v románu *Černý déšť*. Ibusé Masudži byl v době válečného konfliktu poslán do města Saigon jako člen propagačních jednotek a později převelen do Singapuru, kde pracoval pro přísně cenzurovaný deník Šónan Times (viz kapitola 1.3.). Tyto osobní válečné zkušenosti mohly nesporně ovlivnit jeho odmítavý postoj k šíření nacionalismu a nesvobodě slova a jeho následné promítnutí do románu.

V románu *Černý déšť* autor velmi negativně popisuje snahy japonské vlády získat maximální kontrolu nad denním životem civilního obyvatelstva a prostřednictvím vlasteneckých a občanských organizací, do kterých byli lidé za tímto účelem sdružováni, velmi ostře kritizuje neomezené vládní prostředky, jimiž bylo obyvatelstvo v době druhé světové války manipulováno.

Autor pro vyjádření svého odmítavého postoje vůči těmto vlasteneckým organizacím využívá nejčastěji středoškolská studentská sdružení, čímž velmi efektivně demonstruje vládní snahu rozšířit své ideologie mezi co nejširší okruh obyvatel. Maximálního kritického nádechu dosahuje autor prostřednictvím „Jednotky školních dobrovolníků“, v níž byly sdruženy žákyně středních škol, které byly nasazeny na nucené práce. Ideologie duchovní mobilizace byla v jejich organizaci šířena pomocí nacionalisticky laděných písní, které žákyně zpívaly při cestě do práce a z práce. Tyto písně měly ve studentech probudit sympatie k válce, stejně jako nabádat mladé muže a dívky, aby se zbavili strachu padnout v boji za svou vlast. V těchto pasážích, kdy je mladých studentek využito jako objektu, který je vládou systematicky připravován obětovat za vlast svůj život, dosahuje autor také velmi emocionálního nádechu.

Mnohem ostřejší kritiku vůči propagaci války a její absurdity vyjadřuje Ibusé Masudži prostřednictvím manželky pana Iwatakeho. Pan Iwatake byl v posledním roce válečného období povolán do armády, avšak při výbuchu atomové bomby utrpěl velmi těžká poranění, kvůli kterým musel být převezen do Prozatímního střediska První hirošimské vojenské nemocnice, kde mu však nebylo poskytnuto téměř žádné lékařské ošetření. Manželka pana Iwatakeho se tak ve snaze získat pro svého muže alespoň minimální zdravotní péči musela uchýlit k prázdným nacionalistickým frázím, v nichž

zdůrazňovala, že uzdravení jejího manžela je důležité především pro její vlast a japonskou armádu, což byl jediný způsob, kterým mohla lékaře donutit, aby jejímu manželovi poskytli alespoň základní pomoc.

Duchovní mobilizace a snaha probudit v občanech nadšení pro válku nebyly rozšiřovány pouze pomocí vlasteneckých organizací či veřejným propagováním nacionalistických hesel, ale intenzivně zasahovaly i do každodenního soukromého života civilních obyvatel. Neomezené prostředky, které vláda za účelem získání podpory a sympatií pro válečný konflikt využívala, popisuje autor pomocí Šigemacua Šizumy a jeho rodiny, kteří v důsledku války a jaderného útoku přišli o svůj dům. I přesto však byli slogany, které pronikly až do jejich osobního života, nabádání aktivně podporovat válku.

Autor tak popisuje situaci, kdy se po výbuchu atomové bomby podařilo Šigemacuovi dostat ke svému domovu, který však našel v naprosto neobyvatelném stavu. Všechna okna byla vyražena a pokoje zničeny, proto se snažil v troskách svého domu najít alespoň léky, kterými by si mohl ošetřit svou poraněnou tvář. Místo nich však na zemi našel kalendář, v němž bylo pro tento den napsáno heslo, které hlásalo: „Bojovat až do poslední chvíle.“⁸⁷ Zasazením tohoto nacionalistického hesla v kalendáři do kontrastu s postavou Šigemacua a jeho rodiny, která právě přišla o střechu nad hlavou, autor dosahuje velmi silné ironie, která poukazuje na nesmyslnost a absurditu těchto vlasteneckých sloganů.

Do osobního života civilních obyvatel se povědomí o válce nedostávalo pouze pomocí propagandy a vlasteneckých sdružení. Každodenní život byl hlídán speciálními policejními jednotkami, jež dohlížely na to, aby se do společnosti nedostaly „nebezpečné myšlenky“, a to především myšlenky inspirované zahraniční politikou, jež byly automaticky považovány za zlo pro japonský národ, nebo myšlenky, které by mohly představovat riziko pro japonskou vládu či stát.⁸⁸ Japonská společnost tak nebyla ovládána a manipulována pouze nacionalistickou propagandou, nýbrž i strachem z policejních jednotek, jež měly možnost dohlížet na její každodenní život.

Strach z kontaktu se západním světem stejně jako strach ze speciálních jednotek autor reflektuje pomocí pana Macumota. Ten před válkou vystudoval na americké

⁸⁷ Ibuse, *Černý déšť* 66.

⁸⁸ Kushner, *The thought war* 51-53.

univerzitě a udržoval písemný kontakt s Američany, který však ještě před vypuknutím válečného konfliktu ukončil. I přesto byl několikrát předvolán vojenskou policií a ze strachu před policejními jednotkami se bez výjimky aktivně účastnil všech nacionalistických a propagandistických akcí, aby se vyhnul podezření, že by mohl do země přivést západní ideologie.

Mnohem výrazněji autor ukazuje dohled policejních jednotek nad obyvatelstvem a nesvobodu slova prostřednictvím paní Mijadžiové. Ta se rozhodla opravit ve školní učebnici báseň týkající se výše přidělu rýže, a to tak, aby odrážela jejich skutečnou výši. Čtyři gó rýže, jež byly v původním znění básně, proto opravila na tři gó rýže tak, jak tomu ve skutečnosti opravdu bylo. Z tohoto důvodu byla předvolána na úřad, kde jí za opravu básně byla udělena důtka. Stejně tak jí bylo vyhrožováno tím, že změny textů v učebnicích, které neprojdou oficiálním schválením, či šíření nepravdivých informací během války jsou považovány za velmi těžké porušení jak občanského, tak trestního zákoníku. Na příkladu paní Mijadžiové tak autor opět s ironickým nádechem poukazuje na absurditu cenzury a státních nařízení, kdy je paní Mijadžiová potrestána za rozšiřování nepravdivých zpráv, ačkoli učebnici, která nepravdivé zprávy skutečně obsahovala, opravila tak, aby v ní byly zahrnuty pouze pravdivé informace.

Autor využívá ve svém románu celou řadu postav, pomocí kterých reflektuje vládní propagační úsilí a nesvobodu slova. Ibuseho kritický postoj vůči válečné propagandě a cenzuře je však nejvíce patrný na postavě Šigemacu Šizumy.⁸⁹ Ten byl tři dny po svržení atomové bomby na Hirošimu nucen vyvěsit na bránu továrny ve Furuiči oficiální výzvu, která se i po jaderné pohromě snažila povzbudit v lidech „bojového ducha“⁹⁰ a i za cenu velkých ztrát na životech přimět obyvatele, aby setrvali ve válce a její podpoře. Stejně tak ukazuje naprosté selhání těchto nacionalistických idejí, a to v situaci, kdy Šigemacu popisuje, jak byla na druhý den výzva stržena a

⁸⁹ Mezi autorem a románovou postavou Šigemacuem Šizumou můžeme v románu pozorovat určité paralely co se týče jejich vztahu k cenzuře a politické situaci tehdejšího Japonska. Nejvýraznější z nich je v díle patrná z pasáže, kdy autor popisuje okamžik, v němž má být po celé zemi vysílané hlášení císaře. Šigemacu je však jediný, kdo místo císařově řeči věnuje veškerou svou pozornost přírodě na dvoře textilní továrny. Stejně jako Šigemacu nejevil zájem o císařův projev, tak se samotný Ibuse Masudži nezajímal o válku a válečné události, a proto kdykoliv se musel vyjádřit ke klíčovému okamžikům japonských válečných úspěchů, zmínil je pouze ve stručnosti a dále se věnoval krásám a detailům tamní přírody, stejně jako Šigemacu, který detailně popisoval okolí dvora textilní továrny, avšak císařovo hlášení ve svém deníku pouze ve stručnosti zmínil.

⁹⁰ Ibuse, *Černý déšť* 206.

vyměněna za nápis: „Nemůžeme vést válku s prázdnými žaludky.“⁹¹ Naprostá neefektivita vládního úsilí je však nejvýrazněji patrná z pasáže, kdy Šigemacu podotýká, že ačkoli si této zprávy všiml i ředitel továrny, nechal ji bez povšimnutí na svém místě. Tím autor velmi mistrně prokazuje, že ačkoli byli lidé vládní propagandou donuceni navenek schvalovat státní politiku, mnoho z nich se s ní nikdy neztotožnilo, což je v románu pomocí Šigemacua Šizumy také expresivně vylíčeno.

Válečná propaganda a nesvoboda slova patří mezi nejvíce kriticky laděná témata, která se v románu *Černý déšť* objevují a která velmi výrazným způsobem odrážejí autorovu vlastní zkušenost s cenzurou a omezeními, jež byla během války zaváděna. Autor v díle dokumentuje jak nacionalisticky laděnou propagandu, jejímž cílem bylo získat podporu války u civilních obyvatel, tak zkreslené informace, které se na veřejnost z důvodu vládních opatření dostávaly. Tato témata bývají často vylíčena s velmi ironickým nádechem, čímž se autorovi podařilo efektivně umocnit již tak velmi kritický kontext.

⁹¹ Ibuse, *Černý déšť* 206.

3. Téma atomového útoku na město Hirošimu v díle *Černý déšť*

V této kapitole se budu věnovat tématu svržení jaderné bomby na město Hirošimu a jeho odrazu v Ibuseho díle *Černý déšť*. Postupně bude provedena analýza samotného útoku, materiálních škod a ztrát na lidských životech či následných zranění, kterými byli obyvatelé Hirošimy v důsledku exploze atomové bomby postiženi. Dalším analyzovaným tématem bude psychologicko-sociální problematika, a to především v podobě psychických následků obětí, u kterých se projevila atomová nemoc a znemožnila jim tak plnohodnotné zapojení do společnosti. Nejprve bude problematika opět popsána z hlediska historického, následovat bude rozbor daného tématu v Ibuseho díle, jehož součástí bude i analýza autorova literárního stylu.

3.1. Atomový útok a materiální destrukce

Dne 6. srpna 1945 ve 2:45 (japonského času) odstartoval z americké vojenské základny na ostrově Tinian bombardovací letoun Enola Gay, v němž byla naložena historicky první atomová bomba. Ta byla v 8:15 z výšky 10 000 metrů svržena na město Hirošimu.⁹² Bomba zvaná „Little Boy“ explodovala ve výšce 600 metrů přímo v centru města nad mostem Aioi, což mělo zaručit maximálně efektivní účinek a destrukci.⁹³

Atomová bomba při detonaci uvolnila energii ve třech formách, a to jako světlo a teplo, radiaci a silný výbuch následovaný tlakovou vlnou. Světlo, teplo a záření se šířilo rychleji než tlaková a zvuková vlna,⁹⁴ a proto byla podle výpovědí očitých svědků zaznamenána nejprve přítomnost oslepující záře a až poté ohlušující rána doprovázená silnými otřesy. Jamaguči Cutomu a Hirata Kenši, oběti atomového útoku, jež přežily jadernou explozi jak v Hirošimě, tak v Nagasaki, popisují svou zkušenost následovně:

„Najednou se objevil záblesk, jako by byla zapálena magnesiová světlice.

Jakmile jsem padl na zem, ozvala se příšerná exploze.“ popisuje Jamaguči

⁹² Polišenský, *Už víckrát ne!* 70-71.

⁹³ Dennis D. Wainstock, *The decision to drop the atomic bomb* (Westport: Greenwood Publishing Group, Inc., 1996) 82-86.

⁹⁴ United States Strategic Bombing Survey: The Effects of Atomic Bombs on Hiroshima and Nagasaki, 24-25,

<http://www.ibiblio.org/hyperwar/AAF/USSBS/AtomicEffects/AtomicEffects-3.html> [citováno dne 17. 3. 2012].

Cutomu. Tento silný výbuch byl následován otřesy, které Jamagučiho vymrštily do výšky půl metru, kde cítil, jak mezi jeho tělem a zemí proudí velmi silný vítr.⁹⁵

„Když jsem vstoupil do kanceláře, viděl jsem otevřeným oknem ohromný zlatý záblesk, který vypadal, jako by se zvedal přímo ze země. Všude se rozprostřelo oslepující světlo.“ popisuje Hirata Kenši. „Uběhlo pár vteřin, nejspíš deset, mezi zábleskem a otřesem, který následoval.“⁹⁶

V centru exploze se několik desítek metrů nad zemí v důsledku tepelné radiace vytvořila ohnivá koule. Její žár byl natolik silný, že v oblasti nacházející se 1,5 kilometru od centra výbuchu zažehl dřevěné střechy domů a zapálil dřevěné stožáry telefonního vedení. Požáry byly zaznamenány i v oblastech vzdálených až 4 kilometry od centra exploze, jejich příčinou již však nebyl výbuch atomové bomby, nýbrž zkraty elektrického vedení či kolaps budov vyvolaný tlakovou vlnou.⁹⁷

Detonace atomové bomby způsobila také vznik atomového hříbu, který byl tvořen radioaktivním prachem a sutinami.⁹⁸ Tyto částice při kontaktu se studeným vzduchem zkondenzovaly a vytvořily mastnou tekutinu tmavé barvy, která dopadala na zem v podobě vysoce radioaktivního černého deště.⁹⁹

Podle odhadů United States Strategic Bombing Survey¹⁰⁰ z roku 1946 atomový útok srovnal se zemí oblast o rozsahu přibližně 6,5 kilometru od místa exploze. Z 90 000 budov, které se v Hirošimě nacházely, bylo 65 000 poškozeno tak, že se staly neobyvatelnými, přičemž zbývající budovy byly téměř bez výjimky alespoň lehce poškozeny. Celkový počet mrtvých je podle amerických statistik odhadován na 60 000

⁹⁵ Jamaguchi Tsutomu, In: Robert Trumbull, *Nine Who Survived Hiroshima and Nagasaki: Personal experiences of nine men who lived through both atomic bombings*. (Tokyo: Mitsumura Printing Co., 1957) 28-29.

⁹⁶ Hirata Kenshi, In: Robert Trumbull *Nine Who Survived Hiroshima and Nagasaki* 24-25.

⁹⁷ United States Strategic Bombing Survey: The Effects of Atomic Bombs on Hiroshima and Nagasaki 25,

<http://www.ibiblio.org/hyperwar/AAF/USSBS/AtomicEffects/AtomicEffects-3.html> [citováno dne 17. 3. 2012].

⁹⁸ Clayton K. S. Chun a John White, *Japan 1945: From Operation Downfall to Hiroshima and Nagasaki* (Oxford: Osprey Publishing, 2008), 64.

⁹⁹ Douglas Holdstock a Frank Barnaby, *Hiroshima and Nagasaki: Retrospect and Prospect* (London: Frank Cass & Co. Ltd., 1995), 3.

¹⁰⁰ United States Strategic Bombing Survey bylo založeno dne 3. listopadu 1944 ministerstvem války Spojených států v souladu s pokyny prezidenta Roosevelta. Cílem bylo vytvořit studii, která by mapovala účinnost spojeneckých leteckých útoků na Německo a Japonsko ke konci druhé světové války. United States Strategic Bombing Survey Summary Report, Washington D.C. 1 July 1946, iii, <http://www.anesi.com/ussbs01.htm#teotab> [citováno dne 18. 3. 2012].

až 70 000 obětí, počet zraněných se odhaduje na přibližně 50 000.¹⁰¹ Přesný počet obětí, které atomový útok způsobil, však není možné určit, a ve statistikách se proto objevují výrazné odchylky. Rozpory existují již v údajích dokumentujících počet obyvatel Hirošimy v době atomového útoku, které jsou uváděny v rozpětí od 255 000¹⁰² až po 350 000¹⁰³ obyvatel.¹⁰⁴ Počet mrtvých se podle různých zdrojů¹⁰⁵ pohybuje v rozmezí od 66 000 až po 80 000 obětí, zatímco počet zraněných se odhaduje na 69 000 až 100 000.¹⁰⁶

3.1.1. Atomový útok a materiální destrukce zobrazená v románu *Černý déšť*

Jaderný útok patří mezi témata, která jsou v románu téměř dokumentárně zaznamenána. Ačkoli byl Ibuse Masudži v době útoku evakuován na vesnici do svého rodiště, deníky očitých svědků mu napomohly velmi realisticky vylíčit situaci v Hirošimě po svržení atomové bomby. Tyto deníky však nebyly jediným zdrojem, který Ibusemu pomohl představit si vybombardované město, autorova zkušenost se zemětřesením v Kantó z roku 1923 či jeho pohled na město Singapur zdevastované japonskými vzdušnými nálety mohly nesporně přispět k autorovu realistickému popisu jaderného útoku na město Hirošimu¹⁰⁷ (viz kapitola 1.2. a 1.3.).

¹⁰¹ United States Strategic Bombing Survey Summary Report, Washington D.C. 1 July 1946, 23-25, <http://www.anesi.com/ussbs01.htm#teotab> [citováno dne 18. 3. 2012].

¹⁰² Jones, *Manhattan, the Army and the atomic bomb* 547.

¹⁰³ John Malam. *The bombing of Hiroshima: August 6, 1945* (Berkshire: Cherrytree Press 2002), 22-24.

¹⁰⁴ Rozdíl je způsoben především zvýšenou evakuací obyvatel na venkov, kam se obyvatelé velkých měst uchýlovali, aby byli chráněni před spojeneckými nálety.

United States Strategic Bombing Survey: The Effects of Atomic Bombs on Hiroshima and Nagasaki. 5-6, <http://www.ibiblio.org/hyperwar/AAF/USSBS/AtomicEffects/AtomicEffects-2.html> [citováno dne 17. 3. 2012].

¹⁰⁵ Po atomovém útoku lidé hromadně opouštěli hořící Hirošimu, mnoho lidí v důsledku požárů uhořelo, spousta pohřešovaných byla hromadně zpopelněna, aby se zabránilo rozšíření nemoci, u ostatních pohřešovaných nebyly nalezeny ostatky, a tudíž nebylo možno je identifikovat. Z těchto důvodů se vyskytuje poměrně výrazná odchylka ve statistikách a počet mrtvých a raněných může být pouze vzdáleným odhadem.

United States Strategic Bombing Survey: The Effects of Atomic Bombs on Hiroshima and Nagasaki. 14-16, <http://www.ibiblio.org/hyperwar/AAF/USSBS/AtomicEffects/AtomicEffects-2.html> [citováno dne 17. 3. 2012].

¹⁰⁶ Jones, *Manhattan, the Army and the atomic bomb* 547.

¹⁰⁷ Autor ve svém románu mnohokrát odkazuje na události týkající se zemětřesení v oblasti Kantó z roku 1923 i japonského útoku na město Singapur, pomocí nichž porovnává situaci v Hirošimě po jaderném výbuchu. Nálety japonské armády na Singapur také využívá k vyjádření svého odmítavého postoje k válce jako takové. „Když jsme vylezli, utíkali jsme k bráně a pohlíželi směrem k Hirošimě. Kouř

Ibuse Masudži v románu *Černý déšť* zaznamenává jak samotnou explozi, tak požáry a rozsah destrukce, které jí byly způsobeny. Popis samotné detonace je velmi realisticky zachycen a může být proto snadno přirovnán k výpovědím očitých svědků, jako je například Jamaguči Cutomu nebo Hirata Kenši (viz kapitola 3.1.).

„V tom okamžiku venku zazářil prudký modravý záblesk. Vypadalo to, jako by se přehnal od východu k západu, to znamená od Hirošimy k horám za Furue. Bylo to jako kometa tisíckrát větší než slunce. Téměř současně zazněla hromová rána.“¹⁰⁸

Spolu s popisem detonace věnuje autor pozornost také černému dešti, který byl v důsledku exploze vytvořen a zapříčinil vývin atomové nemoci u Šigemacuovy neteře Jasuko, jejíž onemocnění se stalo ústředním tématem románu. Jasuko se v době útoku nacházela celých 10 kilometrů od centra výbuchu, avšak i v takové vzdálenosti byla zasažena černým deštěm padajícím z temného mraku, který se nad celým městem rozprostřel. Když se Jasuko v Hirošimě shledala se svým strýcem a jeho ženou, všimla si, že na celém jejím těle a šatstvu ulpěly mastné černé skvrny.

Jaderný útok velmi závažně poškodil Šigemacuův dům, a proto museli Šigemacu a Šigeko krátce po shledání se svou neteří opustit zpustošené město a najít pro sebe nové útočiště. Při cestě z Hirošimy se musel Šigemacu se svou rodinou vyhýbat rozsáhlým požárům, které se městem nepřestávaly šířit. Vysoký žár, který roztavil asfaltové cesty, spolu s oblaky palčivého kouře a hustého dýmu, které v některých místech naprosto pohltily okolí, tak Šigemacuovi a jeho rodině velmi znesnadňovaly cestu. Prostřednictvím Jasuko, která na útěku z hořící Hirošimy kvůli oslepujícímu kouři téměř spadla do šířícího se ohně či klopýtla o mrtvé dítě objímající mrtvé tělo své matky, autor velmi realisticky líčí situaci, kterou ve městě jaderná detonace vyvolala.

Stejně jako požárům se musel Šigemacu a jeho rodina obezřetně vyhýbat také strženým drátům elektrického vedení, které se ve velkých změtích nacházely na zemi a představovaly riziko smrtelného úrazu elektrickým proudem. Tato hrozba nabrala o mnoho reálnější podoby v situaci, kdy Šigemacu pod spleť elektrického

stoupal vysoko na oblohu a čím byl výš, tím více se rozšiřoval. Vzpomněla jsem si, jak jsem jednou viděla na fotografii hořící tankovou loď v Singapuru. Bylo to vyfotografováno těsně potom, co japonská armáda přepadla Singapur. Byl to hrozný pohled, že jsem se tenkrát až bála, zda se takové věci vůbec smějí dělat.“

Ibuse, *Černý déšť* 16.

¹⁰⁸ Ibuse, *Černý déšť* 15.

vedení spatřil zuhelnatělá mrtvá těla dvou žen a muže. V průběhu jejich cesty však požárů postupně ubývalo, a když Šigemacu se svou ženou a neteří došli na místa, kde již požáry ustaly úplně, spatřili rozsáhlé zpustošené oblasti, které byly kompletně srovnané se zemí a které jim umožnily představit si sílu zbraně, jež byla na město svržena.

Cestu ze zdevastovaného města nevyužívá autor pouze k popisu materiální destrukce, která byla detonací způsobena. Velmi realistickým způsobem zobrazuje také oběti, které byly požáry či atomovou explozí usmrceny, přičemž velmi často využívá obrazů malých mrtvých dětí či mladých studentů, čímž těmto pasážím dodává velmi naturalistického až dekadentního nádechu. Přesto však i do těchto popisů osob usmrcených atomovým útokem dokáže Ibuse vložit velmi poeticky laděný styl doplněný o velmi propracovaná přirovnání, v nichž je také možno pozorovat autorův blízký vztah k přírodě či vytříbený smysl pro detail.

„Kolem nádrže ležely stovky mrtvých studentů ze školy a dělníků nasazených na práci. Byli polonazí, protože měli košile spálené, a leželi tam na hromadách jeden přes druhého. Zdálo se to vypadalo jako záhony tulipánů kolem vody. Zblízka to zase vypadalo jako přeložené okvětní lístky chryzantém.“¹⁰⁹

Přestože Ibuse Masudži i v pasážích, v nichž dokumentuje smrtící účinky atomové bomby, dokáže využít velmi poetických obrazů, patří jaderný útok mezi témata, u nichž se autor velmi kriticky vyjadřuje vůči válce a používání nových zbraní majících sílu zničit celé město a účinky, o jejichž síle a dopadu není nic známo. K tomuto kritickému pohledu často využívá obrazy spojené s atomovým hříbem, jenž se nad městem rozprostíral a jenž v obyvatelích, kteří si nedokázali vysvětlit jeho původ, vyvolával pocity strachu či skryté hrozby.

„Opravdu se to dalo nazývat nabubřelý mrak – byl to sám posel z pekla. Pomyslel jsem si, kdo má vlastně právo vrhat takové monstrum do vesmíru?“¹¹⁰

Jaderný útok na město Hirošimu patří mezi témata, která jsou v díle na pozadí kritického kontextu velmi realisticky zachycena. Pomocí detailního popisu materiální

¹⁰⁹ Ibuse, *Černý déšť* 118.

¹¹⁰ Ibuse, *Černý déšť* 42.

destrukce stejně jako naturalisticky laděných pasáží, v nichž jsou popsány oběti, které byly jaderným útokem způsobeny, autor vyjadřuje velmi odmítavý postoj k válce a novým vysoce destruktivním zbraním, který je také výrazně patrný z výše uvedeného citátu. I přes tento svůj odsuzující postoj však autor opět prokazuje schopnost postavit do kontrastu velmi poetický jazyk a obrazy, a to i v pasážích, ve kterých se věnuje tak závažným tématům, jako je smrt několika desítek tisíc obyvatel Hirošimy v důsledku jaderného útoku.

3.2. Zranění způsobená jaderným útokem a zdravotní pomoc v Hirošimě po svržení atomové bomby

Vysoké ztráty na životech a počet raněných obětí, které byly atomovým útokem způsobeny, má za následek především síla samotného výbuchu, jež způsobila tlakovou vlnu, tepelná vlna vzniklá v důsledku termonukleární reakce a vyzářená radiace (radiace a její dopad na zdravotní stav postižených obětí budou podrobně rozebrány v kapitole 3.3.).¹¹¹

Samotná detonace atomové bomby a tlaková vlna, jež následovala, zapříčinila především kolaps budov a veřejných zařízení a následné rozšíření sekundárních požárů. Oblast rozléhající se 2 kilometry od místa exploze byla, kromě budov se speciální betonovou konstrukcí, téměř kompletně zničena. Závažně poškozené budovy se nacházely v oblasti vzdálené až 5 kilometrů od místa výbuchu, přičemž alespoň lehce poškozené stavby se nacházely ve vzdálenosti až 19 kilometrů.¹¹² Trosky budov či veřejných zařízení vymrštěné tlakovou vlnou do vzduchu způsobily podle odhadů Ústavu pro zdravotnictví prefektury Hirošima nejméně 30% zranění, která skončila smrtí.¹¹³ Pod sutinami zřícených domů byly usmrceny či velmi závažně zraněny další

¹¹¹ C. G. Weeramantry, *Nuclear weapons and scientific responsibility* (Wolfeboro: Longwood Academic, 1987), 235.

¹¹² Jones, *Manhattan, the Army and the atomic bomb* 545.

¹¹³ United States Strategic Bombing Survey: The Effects of Atomic Bombs on Hiroshima and Nagasaki 15-18, <http://www.ibiblio.org/hyperwar/AAF/USSBS/AtomicEffects/AtomicEffects-2.html> [citováno dne 17. 3. 2012].

tisíce obyvatel, z nichž mnozí, kteří nezemřeli náporom sesutého materiálu, uhořeli či utrpěli vážné popáleniny v důsledku šířících se požárů.¹¹⁴

Požáry způsobené tepelnou radiací byly hlavní příčinou zranění, která zapříčinila smrt nejméně 60% obětí atomového útoku.¹¹⁵ Ačkoli tepelné záření netrvalo déle než zlomek vteřiny, mělo fatální účinek na osoby v otevřeném prostranství v okruhu 1 kilometru od místa exploze. Další tisíce obyvatel nacházející se na nechráněných místech v okolí do 4 kilometrů od detonace utrpěly velmi závažné popáleniny.¹¹⁶

Zakrátko tak desítky tisíc zraněných obětí hledaly pomoc ve zdravotnických střediscích. Detonace však z celkových 45 nemocničních zařízení, která se v Hirošimě před atomovým útokem nacházela, 42 kompletně zničila. Z 290 lékařů, kteří byli ve střediscích zaměstnáni, pouze 28 vyvázlo bez zranění, z 1780 zdravotních sester přežilo či utrpělo méně závažná zranění pouze 126.¹¹⁷ Kvůli zničeným zdravotnickým zařízením a nedostatku personálu, stejně jako nedostatečnému množství léčiv a poškozené infrastruktuře, která v prvních dnech znemožnila transport záchranných oddílů a lékařské pomoci, nebylo město schopno vyrovnat se se stále narůstajícím počtem raněných. Očitý svědek John A. Simes, profesor na Katolické univerzitě Joiči, o situaci prohlásil:

„Na rány byl nanášen jód, ale samotná rána nebyla očištěna. Dostupné nebyly ani léčivé masti, ani žádné jiné léčebné prostředky. Ti, kteří byli přivedeni do kláštera, leželi na zemi, ale nikdo jim nemohl poskytnout dostatečnou pomoc. (...) V oficiálních střediscích první pomoci a nemocnicích dobrá třetina nebo polovina těch co přišli, zemřela. Leželi,

¹¹⁴ Okuda Sadako, *A dimly burning wick: memoir from the ruins of Hiroshima* (New York: Algora Publishing, 2008), 164.

¹¹⁵ United States Strategic Bombing Survey: The Effects of Atomic Bombs on Hiroshima and Nagasaki, 15-18, <http://www.ibiblio.org/hyperwar/AAF/USSBS/AtomicEffects/AtomicEffects-2.html> [citováno dne 17. 3. 2012].

¹¹⁶ A. Averill Liebow, „Encounter with Disaster: A Medical Diary of Hiroshima, 1945“, *The Yale Journal of Biology and Medicine* 56 (1983), 25-26, <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2595856/pdf/yjbm00113-0042.pdf> [citováno dne 21. 3. 2012].

¹¹⁷ Trumbull, *Nine Who Survived Hiroshima and Nagasaki* 18.

kde se dalo, téměř bez pomoci a velmi vysoké procento svým zraněním podleho. Všeho byl nedostatek – doktorů, sester, obvazů i léčiv.“¹¹⁸

John A. Simes, svědek jak atomového útoku, tak situace, jež nastala v kláštorech a zdravotnických střediscích, která byla zaplavena nesčítelným množstvím raněných obětí, tak velmi realisticky zdokumentoval situaci, do které se město Hirošima po jaderném výbuchu ponořilo.

3.2.1. Zranění způsobená jaderným útokem a zdravotní pomoc v Hirošimě po svržení atomové bomby zobrazená v díle Černý déšť

Kritickou situaci, která v Hirošimě bezprostředně po explozi atomové bomby nastala, reflektuje autor pomocí deníku Šigemacua Šizumy, který se v době útoku nacházel na jokogawském nádraží vzdáleném 2 kilometry od centra výbuchu, tedy v oblasti, která byla téměř kompletně srovnána se zemí a v níž byla bez výjimky způsobena závažná zranění všem lidem nacházejícím se na otevřeném prostranství.

Ačkoli se Šigemacuovi podařilo vyváznout pouze s popáleninou na tváři, spatřil před jokogawským nádražím nesčetné davy sténajících a bolestí naříkajících lidí, kteří byli do jednoho pokrytí krví. Šigemacu se proto rozhodl vrátit do svého domu, aby se ujistil, zda se alespoň jeho ženě Šigeko podařilo vyváznout bez zranění. Šigemacuovu cestu zdevastovaným a chaosem zachváceným městem autor využívá k velmi naturalistickému, mnohdy až šokujícímu popisu obětí, jež byly jaderným útokem způsobeny. Tyto deskriptivní pasáže jsou opět velmi často umocněny popisem malých zkrvavených dětí a nemluvňat, čímž je dílu dodán velmi znatelný kritický nádech.

„Jedna mladá, téměř nahá žena nesla na zádech přivázané nahé dítě. Dítě bylo obráceno obličejem dozadu a tvář mělo celou zkrvavenou.“¹¹⁹

Velmi odstrašující obrazy malých dětí jsou patrné také v pasážích, kdy se městem začaly šířit nesčetné požáry. Šigemacu společně s paní Takahašiovou, se kterou

¹¹⁸ United States Strategic Bombing Survey: The Effects of Atomic Bombs on Hiroshima and Nagasaki, 6, <http://www.ibiblio.org/hyperwar/AAF/USSBS/AtomicEffects/AtomicEffects-2.html> [citováno dne 17. 3. 2012].

¹¹⁹ Ibuse, *Černý déšť* 45.

se setkal na jokogawském nádraží, byli svědky scény, kdy malý chlapec utrpěl tak závažné popáleniny na obličeji a celém těle, že ho ani jeho vlastní bratr nemohl poznat a chlapci uvěřil až poté, co mu ukázal pásek s pohyblivou přezkou, který pro něj vyrobila jejich rodina. Závažnost a smrtelnou hrozbu, kterou šířící se požáry představovaly, popisuje autor také pomocí vyprávění malého chlapce, který uvízl pod sutinami zříceného domu, k němuž se blížil oheň. Chlapci se zaklínil kotník mezi trámy a nemohl tak z trosk domu uniknout. Na pomoc mu přispěchal jeho otec, který však nedokázal trámy uvolnit, a když požáry obklopile dům z několika stran, otec s prosbou o odpuštění chlapce zanechal v sutinách domu ve snaze zachránit alespoň sebe samého. Ačkoli se pak chlapci podařilo vyvážnout, je tato scéna velmi dramaticky vylíčena a realisticky tak zachycuje kritickou situaci, jež v Hirošimě nastala.

Tisíce obyvatel, kteří byli v důsledku jaderného útoku závažně poraněni a potřebovali vyhledat lékařskou pomoc, autor využívá k popisu katastrofální situace ve zdravotnických střediscích bezprostředně po útoku. Pomocí Šigemacuova deníku tak autor líčí situace, kdy nemocnice a střediska první pomoci nebyla schopna pojmout neustále se zvyšující počet obětí a lidé, kteří se nevešli do nemocničních pokojů, tak museli ležet na chodbách a čekat, až se jim dostane alespoň nějaké pomoci. Extrémní nedostatek léčiv a zdravotnického materiálu však způsobil, že již v den útoku ve střediscích došly veškeré zásoby a lékaři tak nebyli schopni poskytnout pacientům žádné efektivní ošetření. Kritickou situaci, která ve střediscích nastala, autor efektivně umocňuje pasážemi, v nichž popisuje situace, kdy na sobě samotní lékaři a sestry začali pozorovat příznaky nové choroby, která často způsobila, že lékař či sestra zemřeli dříve než jejich pacient, což způsobilo závažné problémy již tak nedostačujícímu zdravotnickému personálu.

Nedostatek léčiv a zdravotnického materiálu je také jedním z témat, která Ibuse Masudži využil k velmi ostré kritice armádních složek. Pomocí deníku pana Iwatakeho popisuje autor situaci, kdy doktor Hosokawa přivezl obvazy a léčiva do vojenské nemocnice, avšak místo díky se mu dostalo pokárání za podceňování armádních zásob. Kritika však nabývá mnohem ostřejšího tónu v pasáži, kdy žena pana Iwatakeho popisuje naprosto nedostatečnou léčbu svého muže právě poručíkem, jenž nechtěl přijmout pomoc doktora Hosokawy.

„Když mu potom v dalších dnech sundali obvazy, manžel našel na kůži přilepené okurkové jádro. Když se zeptal sestry, co to má znamenat, dozvěděl se, že mu to potírali šťávou z okurek.“¹²⁰

Situace v nemocnicích po jaderném útoku tak opět vytváří velmi kritický kontext, a to jak v souvislosti s nepřístojným chováním armádních složek, tak v oblasti týkající se reflexe naprostého nedostatku léčiv, který znemožnil lékařům poskytnout obětem atomového útoku jakoukoli pomoc. Ostře kritické ladění je patrné také z autorových naturalistických popisů raněných obětí, které bývají velmi často zesíleny pasážemi, v nichž autor využívá stroze realistického popisu velmi malých, těžce raněných dětí, pomocí nichž dílo získává také velmi silný emocionální náboj.

3.3. Atomová nemoc a psychologicko-sociální dopad jaderného útoku

Radiace, uvolněná při detonaci atomové bomby, způsobila lidem, kteří byli jadernému záření vystaveni, velmi závažná, často neléčitelná onemocnění. Kromě fyzických následků v podobě atomové nemoci trpěly oběti jaderného útoku také následky psychickými, které byly detonací vyvolány a které nabyly velmi dlouhodobého charakteru.

V roce 1945, kdy byla použita první jaderná zbraň, nebylo o smrtelných účincích radiace na lidský organismus téměř nic známo.¹²¹ Lékaři se proto museli potýkat se zcela novou chorobou, která začala být od čtyřicátých let nazývána „atomová nemoc“.¹²² Doktor Sasaki Terufumi¹²³ z hirošimské nemocnice Červený kříž spolu se svými kolegy velmi podrobně zkoumal průběh atomové nemoci a její symptomy. Na

¹²⁰ Ibuse, *Černý déšť* 192.

¹²¹ Patricia J. Lindop a J. E. Coggle, „Medical Consequences of Radiation Following a Global Nuclear War“, *Ambio*, Vol. 11, No. 2/3, Nuclear War: The Aftermath (1982), 106, <http://www.jstor.org/stable/4312776> [citováno dne 28. 3. 2012].

¹²² Robert Jay Lifton, „The prevention of nuclear war,“ *Bulletin of the Atomic scientists*, Vol. 36, No. 8 (October, 1980), 39, http://books.google.cz/books?id=swoAAAAMBAJ&pg=PA38&lpg=PA38&dq=Robert+Jay+Lifton,+The+Prevention+of+nuclear+war&source=bl&ots=DMvQcodbWA&sig=OJhYVLx-2N5_i5dAUr5-YYODQb0&hl=cs&sa=X&ei=pGN0T9amENOEhQeAndmIBQ&ved=0CFkQ6AEwBw#v=onepage&q=Robert%20Jay%20Lifton%20The%20Prevention%20of%20nuclear%20war&f=false [citováno dne 28. 3. 2012].

¹²³ Doktor Sasaki Terufumi v době útoku pracoval v hirošimské nemocnici Červený kříž, proto měl možnost od počátku sledovat projevy choroby, které byly vyvolány jaderným zářením. John Hersey, *Hirošima*, přel. Gabriela Hanáková (New York: Alfred A. Knopf, 1975), 7-20.

základě svých výsledků došel k závěru, že atomová nemoc dosahuje tří odlišných stádií.¹²⁴

První stádium se u postižených obětí dostavilo do 24 hodin od exploze. Lidé, kteří dávce záření nepodlehli, trpěli žaludečními nevolnostmi, zvracením, průjmem a ztrátou chuti k jídlu.¹²⁵ Po 10 až 15 dnech nemoc pokročila do stádia druhého, jehož hlavními ukazateli bylo vypadávání vlasů a vysoké horečky. Rozhodující symptom, podle kterého však byli lékaři schopni stanovit diagnózu, byl prudký úbytek bílých krvinek, který způsobil snížení funkce imunitního systému a následné zhoršení hojení otevřených ran. Ve třetím stádiu nemoci počet bílých krvinek opět dosáhl normálního stavu. Mnoho pacientů však v této fázi nemoci podlehlo. Lidé, kteří přežili, se s nemocí často potýkali několik dalších měsíců, a ačkoli se jim podařilo zbavit tělo fyzických následků způsobených radiací, následky psychické s nimi často zůstaly po celý život.¹²⁶

Psychologicko-sociálnímu dopadu na oběti jaderného útoku se podrobně věnuje americký psychiatr Robert Jay Lifton, který na základě rozhovorů se 75 lidmi, kteří přežili atomový útok na město Hirošimu, vytvořil teorii o psychických následcích atomového útoku na jedince a společnost.¹²⁷

Lifton rozděluje zkušenosti s atomovým útokem na 4 základní fáze, z nichž s první se oběti setkaly přímo v okamžiku dopadu bomby. U lidí, kteří se během několika sekund ocitli mezi troskami vybombardovaného města, byl vytvořen obranný mechanismus, který je podle Roberta J. Liftona nazýván „psychické ochromení“¹²⁸. Tento mechanismus způsobil neschopnost či poruchy citového vnímání, který měl postižené oběti uchránit před náhlým setkáním se smrtí, která zaplavila celé zpustošené město.¹²⁹

Ve druhé fázi na sobě začaly oběti pozorovat symptomy atomové nemoci, které v nich probouzely strach z dosud neznámých účinků radiace na lidský organismus. Tato nová choroba však měla také výrazný vliv na lidské vztahy uvnitř společnosti, a jak popisuje Lifton: „Lidé, u kterých se symptomy nemoci neprojeví, pocítili i přes pocit

¹²⁴ Hersey, *Hirošima* 78.

¹²⁵ Okuda, *A dimly burning wick* 166.

¹²⁶ Hersey, *Hirošima* 78-80.

¹²⁷ John Preston Wilson, Zev Iarel a Boar Kahana, *Human adaptation to extreme stress: from the Holocaust to Vietnam* (New York: Plenum Press, 1988), 88.

¹²⁸ Robert J. Lifton, *Death in Life: survivors of Hiroshima* (New York: University of North Carolina, 1991), 31.

¹²⁹ Lifton, *Death in Life: survivors of Hiroshima* 31-45.

viny neskutečnou úlevu a nevědomky se usilovně snažili odloučit od těch, kteří postižení neunikli.¹³⁰

Třetí stádium se začalo projevovat až několik let po atomovém útoku. Během tří let se u mnoha postižených obětí vyvinula leukemie či rakovina a oběti tak nabyly pocitu, že atomová nemoc vždy dosáhne tohoto neléčitelného stádia a končí smrtí.

Poslední stádium, které má nejhlubší dopad na mezilidské vztahy, nazývá Lifton „identita mrtvých lidí“¹³¹. Tato fáze spočívá v diskriminaci obětí, u nichž se projevila atomová nemoc. Ačkoli u mnoha postižených obětí došlo k téměř celkovému uzdravení, bylo na ně společností nahlíženo jako na nerovnocenné spoluobčany, kteří v důsledku dřívějšího vystavení jaderné radiaci nemohou být plnohodnotnými pracovníky či budoucími partnery. Jaderný útok tak nezpůsobil pouze vývoj smrtelných nemocí, ale i po mnoha letech vytvořil obětem sociální bariéry, které jim znemožnily plnohodnotně se zapojit do společenského života.¹³²

3.3.1. Atomová nemoc a psychologicko-sociální dopad jaderného útoku zobrazený v románu *Černý déšť*

Ibuse Masudži v románu reflektuje jak symptomy atomové nemoci a její vývoj, tak psychické následky, které v postižených obětech tato nemoc vyvolala. Prvotní následky způsobené detonací atomové bomby a mající vliv na zdravotní stav a psychiku člověka reflektuje autor opět pomocí deníku Šigemacua Šizumy.

Šigemacu se svou ženou a neteří museli po výbuchu opustit město, aby unikli rychle se šířícím požárům, které exploze vyvolala. Při cestě z hořící Hirošimy míjeli nesčetné množství mrtvých a těžce raněných lidí, kteří v nich nejdříve vyvolali pocity

¹³⁰ Lifton, *Death in Life: survivors of Hiroshima* 61.

¹³¹ Lifton, „The prevention of nuclear war“, *Bulletin of the Atomic scientists*, (October, 1980), 40, http://books.google.cz/books?id=swoAAAAMBAAJ&pg=PA38&lpg=PA38&dq=Robert+Jay+Lifton,+The+Prevention+of+nuclear+war&source=bl&ots=DMvQcodbWA&sig=OJhYVLx-2N5_i5dAUr5-YYODQb0&hl=cs&sa=X&ei=pGN0T9amENOEHQeAndmlBQ&ved=0CFkQ6AEwBw#v=onepage&q=Robert%20Jay%20Lifton%2C%20The%20Prevention%20of%20nuclear%20war&f=false [citováno dne 28. 3. 2012].

¹³² Lifton, „The prevention of nuclear war“, *Bulletin of the Atomic scientists*, (October, 1980), 39-40, http://books.google.cz/books?id=swoAAAAMBAAJ&pg=PA38&lpg=PA38&dq=Robert+Jay+Lifton,+The+Prevention+of+nuclear+war&source=bl&ots=DMvQcodbWA&sig=OJhYVLx-2N5_i5dAUr5-YYODQb0&hl=cs&sa=X&ei=pGN0T9amENOEHQeAndmlBQ&ved=0CFkQ6AEwBw#v=onepage&q=Robert%20Jay%20Lifton%2C%20The%20Prevention%20of%20nuclear%20war&f=false [citováno dne 28. 3. 2012].

hrůzy a strachu, později však upadli do jakéhosi citového utlumení, kdy již mrtvá těla přecházeli bez povšimnutí. Stejně tak začali ztrácet schopnost věnovat pozornost raněným lidem, potřebujícím pomoc, jelikož se jejich citové vnímání omezilo pouze na existenci a záchranu své vlastní rodiny a sebe samého, nikoliv však na záchranu a pomoc druhým.¹³³ Proto i když Šigemacu se svou rodinou míjeli malé děvčátko hrající si s prsy své mrtvé matky či malého chlapce, který byl vklíněn mezi mrtvolu několika dospělých žen, nebyli schopni poskytnout jim jakoukoliv pomoc a pokračovali dál ve své cestě.

Když se Šigemacuovi s jeho rodinou podařilo uniknout z města a dostat se na nádraží Jamamoto, začal na sobě Šigemacu pozorovat první příznaky zvláštní choroby. Šigemacu byl stejně jako spousta dalších spolucestujících postižen silnými žaludečními nevolnostmi. Až mnohem později se však dověděl, že se jedná o prvotní symptomy atomové nemoci, které byly způsobeny radiací vyzářenou při výbuchu.

Šigemacu byl ze své rodiny jediný, u koho se projeví příznaky atomové nemoci ihned po explozi. Po téměř pěti letech se však nemoc projevila i u jeho neteře Jasuko, která byla při cestě do Hirošimy zasažena vysoce radioaktivním černým deštěm. V případě Jasuko, na rozdíl od jejího strýce, nabrala nemoc velmi rychlého spádu. Během několika týdnů začala ztrácet vlasy, trpěla vysokými horečkami a po těle se jí dělaly vředy plné larev, které se kvůli úbytku krvinek velmi pomalu hojily. Šigemacuova žena Šigeko velmi stroze a dokumentárně zaznamenávala průběh Jasučiny nemoci v deníku s názvem *Deník o nemoci Jasuko Takamuruové* a to až do doby, kdy se Jasuko rozhodla jít léčit do nemocnice v Kuisiki. Zde se však její stav začal rapidním způsobem zhoršovat a lékaři jí nedávali téměř žádné šance na uzdravení. Ačkoli je nemoc Jasuko vylíčena velmi realisticky, objevují se při jejím popisu i pasáže, v nichž autor opět prokazuje svůj jedinečný smysl pro detail a poetická přirovnání.

„Když nechala ústa chvilku zavřená, mezi rty se jí objevila nitka červené krve. Na zadnici se jí udělaly dva nové vředy, které se rozšiřovaly a splétaly jako tykve v zahradě. Staré vředy se protrhly, ale místo po nich se nezahojilo, maso zůstávalo červené a oteklé jako prasklý vodní meloun.“¹³⁴

¹³³ Lifton, *Death in Life: survivors of Hiroshima* 37-45.

¹³⁴ Ibuse, *Černý déšť* 179.

Prostřednictvím Jasuko a Šigemacua autor také popisuje sociální omezení, kterým musely oběti postižené atomovou nemocí po zbytek svého života čelit. Šigemacuovi, kterému se podařilo průběh atomové nemoci zastavit a zbavit tělo trvalých fyzických následků, byla zakázána namáhavá práce, která průběh nemoci vždy zhoršila. Šigemacu tak byl vyloučen z plnohodnotně pracující společnosti a mnohdy se stal obětí ironických narážek.

Šigemacu se však nepotýkal pouze s nepochopením a pohrdáním svých sousedů. Bral na sebe také zodpovědnost za svou neteř Jasuko, kterou přiměl přijet do Hirošimy, aby ji uchránil před těžkými válečnými pracemi. Po válce se o Šigemacuově neteři začaly šířit pomluvy o tom, že trpí atomovou nemocí, které jí znemožnily provdat se. Když se u Jasuko později atomová nemoc opravdu projevila, ztratil Šigemacu veškerou naději v to, že by své neteři dokázal umožnit spokojený sňatek. Kvůli velmi dramatickému průběhu její nemoci však také přestal doufat v její uzdravení.

Na příkladu Šigemacua a jeho neteře autor velmi realisticky popisuje atomovou nemoc s jejími symptomy i odlišným průběhem, který závisel na fyzickém stavu pacienta a množství radiace, jež tělo vstřebalo. Šigemacu, ačkoli se v době útoku nacházel blíže k místu výbuchu, trpěl pouze lehkým stupněm atomové nemoci, jejíž vývoj se mu podařilo téměř zastavit. Nemoc jeho neteře, která byla zasažena vysoce radioaktivním deštěm, však nabrala velmi dramatického spádu, který skončil až v neléčitelném stádiu. Autor tak mistrně ukazuje různé projevy atomové nemoci, jejíž vývoj byl v některých případech pozastaven, avšak v jiných končil smrtí. Na obou postavách je také realisticky vyličená skutečnost, že se postižené oběti, ať už se jim podařilo nemoc zastavit či nikoli, musely celý život potýkat se společností, která je kvůli nemoci odsuzovala a utlačovala do ústraní a tím jim znemožnila plnohodnotné zapojení do společenského života.

Závěr

Cílem této práce bylo poukázat na to, jakým způsobem Ibuse Masudži ve svém románu *Černý déšť* reflektuje konec druhé světové války a jaderný útok na město Hirošimu, a to především v ohledu celonárodní ekonomické a válečné situace a jejího dopadu na život civilních obyvatel.

Ekonomickou situaci Japonska ke konci válečného období autor dokumentárně zaznamenává jak v souvislosti s celonárodními problémy v podobě naprostého nedostatku nerostných surovin, tak v souvislosti s běžným životem civilních obyvatel, kteří byli velmi negativně ovlivněni dezorganizovanou hospodářskou strukturou. Ta zapříčinila rapidní pokles výroby v oblasti zemědělství i odvětvích lehkého průmyslu a japonským obyvatelům tak byl velmi výrazně omezen přístup k běžným komoditám každodenního života.

Negativní dopad války na život civilních obyvatel autor velmi realisticky popisuje také prostřednictvím propagandy a cenzury, kterou vláda využívala pro získání podpory válečného konfliktu u japonských občanů. Autor sám se při válečném odvodu do Indočíny setkal s přísným omezením svobody slova, a proto je v díle velmi výrazně patrný jeho přísně odmítavý postoj k omezením, jež vláda v době války zaváděla.

Jaderný útok na město Hirošimu je opět popsán jak z hlediska celonárodního, kdy se autor detailně věnuje rozsáhlé destrukci, kterou výbuch způsobil, tak z hlediska individuálního, kdy jsou v díle velmi podrobně rozebrány fyzické a psychické následky, jimiž byly oběti atomového útoku postiženy. Autor prokázal schopnost velmi realisticky zachytit situaci ve městě Hirošima bezprostředně po výbuchu, ačkoli sám jaderný útok nezažil. Jeho zkušenost se zemětřesením v Kantó z roku 1923 či příjezd do nálety zničeného města Singapur mu nesporně napomohly k tomuto realistickému vyličení.

Témata druhé světové války a jaderného útoku na město Hirošimu jsou v díle vyličena na velmi kritickém pozadí, které je často umocněno jemně ironickými pasážemi či velmi naturalistickými, v případě strohé reflexe obětí atomového útoku až dekadentními popisy. Tento ostře kritický podtext však autor odlehčuje pomocí pasáží, v nichž používá velmi poetického jazyka a přirovnání plná přírodní tematiky, která jsou velmi charakteristická pro autorův osobitý literární styl. Z detailních popisů krajiny je

také velmi výrazně patrný autorův blízký vztah k přírodě, v jejímž bezprostředním kontaktu v dětství vyrůstal. Díky autorovu jedinečnému literárnímu stylu tak román *Černý déšť* nabývá velmi poetického ladění se silným emocionálním nábojem, a to i přes velmi realistické zdokumentování hospodářské situace Japonska a jaderného útoku na město Hirošimu ke konci válečného období.

Summary

The aim of this work was to analyse the reflection of the Second World War and the atomic bombing of Hiroshima in the novel *Black Rain* by Ibuse Masuji. The analysis was made in comparison with historical context, and the main themes that were examined in this work include the economic situation of wartime Japan, censorship and propaganda and the living standard of Japanese people at the end of the Second World War. The atomic bombing of Hiroshima was analysed in a separate chapter and the main themes the research was focused on include the material destruction as well as physical injuries of Hiroshima civilians caused by the detonation of the atomic bomb. The last part of this work was dedicated to the psycho-sociological impact of the atomic attack on people affected by the nuclear radiation and suffering from the A-bomb disease.

Bibliografie

Primární zdroje

Ibuse, Masudži. *Černý déšť*. Překlad Ivan Krouský. Praha: Svoboda, 1978.

Sekundární zdroje

Chun, Clayton K.S. a John White. *Japan 1945: From Operation Downfall to Hiroshima and Nagasaki*. Oxford: Osprey Publishing, 2008.

Corfield, Justin. *Historical Dictionary of Singapore*. Plymouth: Scarecrow Press, Inc., 2011.

Ebrey, Patricia, Anne Valhall a James Palais. *Modern East Asia: A cultural, Social and Political History*. Boston: Houghton Mifflin Company, 2009.

Hara, Akira. „Japan: guns before rice“. In *The economics of World War II: six great powers in international comparison*. Ed. Mark Harrison. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Havens, Thomas R. H. *Valley of Darkness: The Japanese People and World War Two*. New York: W. W. Norton & Company, Inc., 1978.

Hersey, John. *Hirošima*. Přeložila Gabriela Hanáková. New York: Alfred A. Knopf, 1975.

Holdstock, Douglas a Frank Barnaby. *Hiroshima and Nagasaki: Retrospect and Prospect*. London: Frank Cass & Co.Ltd., 1995.

Johnston, Bruce F. *Japanese Food Management in World War II*. California: Stanford University Press, 1981.

Jones, Vincenc C. *Manhattan, the Army and the atomic bomb*. Washington: CMH Publication, 1985.

Kratoska, Paul H. *Asian labor in the wartime Japanese Empire*. Singapore: Singapore University Press, 2006.

Kushner, Barak. *The thought war: Japanese imperial propaganda*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2006.

Lifton, Jay Robert. *Death in Life: survivors of Hiroshima*. New York: University of North Carolina, 1991.

Líman, Antonín. *Paměť století: Ibuse Masudži*. Praha: Academia, 2004.

- Lone, Stewart. *Daily lives of civilians in wartime Asia: from Taiping Rebellion to the Vietnam War*. Westport: Greenwood Press, 2007.
- Malam, John. *The bombing of Hiroshima: August 6, 1945*. Berkshire: Cherrytree Press, 2002.
- Nakamura, Takafusa. *Lectures On Modern Japanese Economic History 1926-1994*. Tokio: LTCB International Library Foundation, 1994.
- Novák, Miroslav. *Japonská literatura I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989.
- Okuda, Sadako. *A dimly burning wick: memoir from the ruins of Hiroshima*. New York: Algora Publishing, 2008.
- Partner, Simon. *Toshié: a story of village life in twentieth-century Japan*. California: University of California Press, 2006.
- Pauer, Erich. *Japan's War Economy*. London: Routledge, 1999.
- Polišenský, Josef. *Už víckrát ne! Hirošima-Nagasaki 1945-1975*. Praha: Pressfoto-nakladatelství ČTK, 1975.
- Sollars, Michael D. *The Facts On File Companion to the World Novel: 1900 to the Present*. New York: Infobase Publishing, 2008.
- Tachibana, Reiko. *Narrative as counter-memory: a half-century of postwar writing in Germany and Japan*. Albany: State University of New York Press, 1998.
- Tipton, Elise K. *Modern Japan: A social and political history*. Oxon: Routledge, 2008.
- Treat, John Whittier. *Pools of Water, Pillars of Fire: The Literature of Ibuse Masuji*. Washington: University of Washington Press, 1988.
- Trumbull, Robert. *Nine Who Survived Hiroshima and Nagasaki: Personal experiences of nine men who lived through both atomic bombings*. Tokyo: Mitsumura Printing Co., 1957.
- Vasiljevová, Zdeňka. *Novodobé dějiny Japonska (1868-1951)*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1964.
- Wainstock, Dennis D. *The decision to drop the atomic bomb*. Westport: Greenwood Publishing Group, Inc., 1996.
- Weeramantry, C. G. *Nuclear weapons and scientific responsibility*. Wolfeboro: Longwood Academic, 1987.
- Weston, Mark. *Giants of Japan: The Lives of Japan's Most Influential Men and Women*. New York: Kodansha America, Inc., 2002.

Wilson, Preston John, Zev Iarel a Boar Kahana, *Human adaptation to extreme stress: from the Holocaust to Vietnam*. New York: Plenum Press, 1988.

Sekundární on-line zdroje:

Cohen, Jerome B. „The Japanese war Economy: 1940-1945.“ *Far Eastern Survey*, Vol 15 (Dec. 4, 1946), (citováno dne 7.11.2011).
www.jstor.org/stable/3021956.

Havens, Thomas R.H. „Women and War in Japan, 1937-1945.“ *The American Historical Review*, Vol. 80, No. 4 (Oct., 1975), (citováno dne 30.1.2012).
<http://www.jstor.org/pss/1867444>

Ienaga, Saburo. „The Glorification of War in Japanese Education“, *International Security*, Vol.18, No.3 (Winter, 1993-1994), (citováno dne 8.11. 2011).
<http://www.jstor.org/stable/2539207>

Liebow, Averill A. „Encounter with Disaster: A Medical Diary of Hiroshima, 1945“, *The Yale Journal of Biology and Medicine* 56 (1983), (citováno dne 21.3.2012).
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2595856/pdf/yjbm00113-0042.pdf>

Lifton, Jay Robert. „The prevention of nuclear war.“ *Bulletin of the Atomic scientists*, Vol. 36, No. 8 (October, 1980), (citováno dne 28.3.2012).
http://books.google.cz/books?id=swoAAAAAMBAJ&pg=PA38&lpg=PA38&dq=Robert+Jay+Lifton,+The+Prevention+of+nuclear+war&source=bl&ots=DMvQcodbwA&sig=OJhYVLx-2N5_i5dAUr5-YYODQb0&hl=cs&sa=X&ei=pGN0T9amENOEhQeAndmlBQ&ved=0CFkQ6AEwBw#v=onepage&q=Robert%20Jay%20Lifton%2C%20The%20Prevention%20of%20nuclear%20war&f=false

Lindop, Patricia J., a J.E. Coggle, „Medical Consequences of Radiation Following a Global Nuclear War.“ *Ambio*, Vol. 11, No. 2/3, *Nuclear War: The Aftermath* (1982), 106. (citováno dne 28.3.2012).
<http://www.jstor.org/stable/4312776>

McVoy, Edgar C. „Wartime Manpower Controls in Japan.“ *American Sociological Review*, Vol. 15, No. 4 (Aug., 1950), (citováno dne 2.2.2012).
<http://www.jstor.org/stable/2087313>

Morgan, Alfred D. „The Japanese War Economy: A Review.“ *The Far Eastern Quarterly*, Vol. 8, No. 1 (Nov., 1948), (citováno dne 7.11.2011).
www.jstor.org/stable/2049483

United States Strategic Bombing Survey: The Effects of Atomic Bombs on Hiroshima and Nagasaki. (citováno dne: 17.3.2012).
<http://www.ibiblio.org/hyperwar/AAF/USSBS/AtomicEffects/AtomicEffects-3>.

United States Strategic Bombing Survey Summary Report, Washington D.C. 1 July 1946, (citováno dne 18.3.2012).
<http://www.anesi.com/ussbs01.htm#teotab>